

Phenomenological Analysis of Factors Affecting the Entrepreneurship of Technical and Vocational Graduates

Ayoub Pazhouhan^{1*}, Moein Soleimani², Alireza Nazari³

¹Assistant Professor, Department of Public Administration, Payame Noor University, Tehran, Iran.

²PhD Candidate of entrepreneurship, Management and Entrepreneurship Department, Razi University, Kermanshah, Iran.

³Master of Business Administration, Payame Noor University and Secretary of Education, Kermanshah, Iran.

ARTICLE INFO

Received: 11.04.2022

Revised: 02.22.2023

Accepted: 04.29.2023

Keyword:

Entrepreneurship

Employment

Skill training

Phenomenology

Colaizzi

Technical and vocational

Kermanshah

*Corresponding Author:

Ayoub Pazhouhan

Email: Pazhouhan@pnu.ac.ir

ABSTRACT

The present research was conducted with the aim of examining and analyzing the factors affecting the entrepreneurship of graduates of technical and vocational colleges in Kermanshah city and prioritizing these factors in 2022. For this purpose, the qualitative approach and descriptive phenomenological method were used. Using the purposeful and snowball sampling method, the lived experiences and perception of 21 students of technical and vocational graduates in Kermanshah city were investigated. Research data was collected using in-depth semi-structured interviews. The process of interviews and data collection continued until reaching the theoretical saturation stage (18 interviews). The collected data were analyzed using the interpretive approach and Colaizzi's seven-step process. To comply with the qualitative features of the research, three criteria of acceptability, confirmability and dependability were used. The results of the inductive content analysis of the data obtained from the interviews led to the identification of factors affecting the entrepreneurship of graduates of technical and vocational schools totaling 271 concepts and 8 categories of factors, which in order of importance were: "educational and skillful", "social and cultural", "personal and individual", "administrative and legal", "organizational and institutional", "economic and financial", "infrastructural and supportive", and "promotional and informative". The findings of the research indicated that each of the identified factors was effective in the dynamics of the skill learning process and entrepreneurship of graduates of technical and vocational graduates. Finally, recommendations were made for policy makers, managers and teachers of technical and vocational graduates to promote entrepreneurship.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Today, due to the increasing rate of unemployment and the increase in the population of graduates of scientific centers in the country, entrepreneurship has been introduced as the most important strategy to tackle the employment crisis in the country. In this regard, the development of Technical and Vocational universities is one of the most important ways to create employment and solve the problem of youth unemployment after graduation. The development of Technical and Vocational training and skill training has significant effects on strengthening the spirit of entrepreneurship and acquiring professional skills of students and it can be said that the main goal of establishing Technical and Vocational universities in education is to replace mere science learning with skill-based education, entrepreneurship and job creation. In societies where there is an increasing youth unemployment rate, interventions aimed at acquiring skills and teaching entrepreneurship to young people increase, and Technical and Vocational universities can be one of the most important of these interventions. Kermanshah Province, despite having talented human resources, unique natural and historical resources, and a strategic geographical location, has not been able to use these capacities for job creation and economic prosperity, and the statistics show the critical situation of Kermanshah Province in the field of work and unemployment. The necessary and vital step to take is to provide measures and solutions to escape this situation. Nevertheless, entrepreneurial behavior in students of Technical and Vocational centers has received less attention than it deserves. As a result, there is a need for more investigations on the nature of entrepreneurs and the determining factors in becoming entrepreneurs of the graduates of Technical and Vocational centers. Examining this phenomenon from the perspective and experience of successful people educated in Technical and Vocational centers can open new doors for its success and development. Based on this, the main questions of the present research were: What is entrepreneurship from the perspective of the graduates of the Technical and Vocational Universities of Kermanshah city, and what are the factors affecting the entrepreneurship of graduates of Technical and Vocational Universities?

Methodology

The current research was qualitative; in terms of purpose, it was applied and developmental, and in terms of method, exploratory and phenomenological. In this research, based on the paradigm of social interpretivism and using the phenomenological method (of descriptive type), while analyzing the lived experiences and participants and understanding their views, we attempted to achieve a deep understanding of the factors affecting the entrepreneurship of graduates of Technical and Vocational Universities in Kermanshah. In this research, interviews were conducted with individuals who possessed the necessary experience and understanding of the research concepts (graduate entrepreneurship). Therefore, the selection of participants in the research was based on a criterion sampling based on two criteria: (1) graduates who started a business because of

the training and skills they learned in the university and were interested in participating in the research process and describing their understanding of entrepreneurship; and (2) they had experienced and understood the phenomenon of entrepreneurship and starting a business. Based on this, the sample size was dependent on the theoretical saturation of the data, and 21 graduates of Kermanshah Technical and Vocational Universities in various fields of business answered the research questions in a face-to-face, semi-structured in-depth interview. In the present study, the seven-step process of Colaizzi (1978) was used to analyze the collected data.

Results and discussion

The findings from the analysis of the data obtained from the interviews conducted with the participants in the research led to the identification of eight major factors affecting the entrepreneurship of the graduates of Technical and Vocational Universities in Kermanshah (Figure 1).

- **Educational and skill factors:** entrepreneurship in the education system and Technical and Vocational Universities is a process that is realized by relying on the two axes of the teacher's ability and the methods of teaching the entrepreneur and providing the context for its emergence. Educational managers seek to create collaborative, constructive and effective learning processes, to develop skills that lead to strengthening and emergence of creative features in the process of teaching people.
- **Social and cultural factors:** Education can promote the culture of entrepreneurship among students and the indicators of this culture can act in the direction of further development. Entrepreneurship culture and education influence each other like two open systems.
- **Personal and individual factors:** the variety of capacities and abilities of students in universities leads to the formation of the vision that a distinctive model should be formed for the entrepreneurial talent of students.
- **Administrative and legal factors:** One of the themes that was taken from the participants' statements during the interview process was the emphasis on improving administrative processes and rules and regulations governing the entrepreneurial environment.
- **Organizational and institutional factors:** This category also affected the management of entrepreneurial talent of students. A student entrepreneurial talent management system will be successful and practical when attention to student entrepreneurial talents is important in organizational plans and strategic thinking.
- **Economic and financial factors:** among the key components and necessities in the formation of entrepreneurial activities is the provision of a suitable economic environment and access to financial resources. Considering the subsistence life and the young age of many graduates, they often lack the necessary capital to create a business and need other support resources, such as receiving loans with low interest and a long-term return period from the bank.

- **Infrastructural and supporting factors:** One of the themes that was taken from the statements of the research participants during the interview process was the emphasis on the all-round support of the government and supporting institutions for job creation and entrepreneurship.
- **Promoting and informing factors:** When entrepreneurship is considered as a social phenomenon, mass media and particularly television can be effective in promoting, institutionalizing and ultimately promoting entrepreneurship.

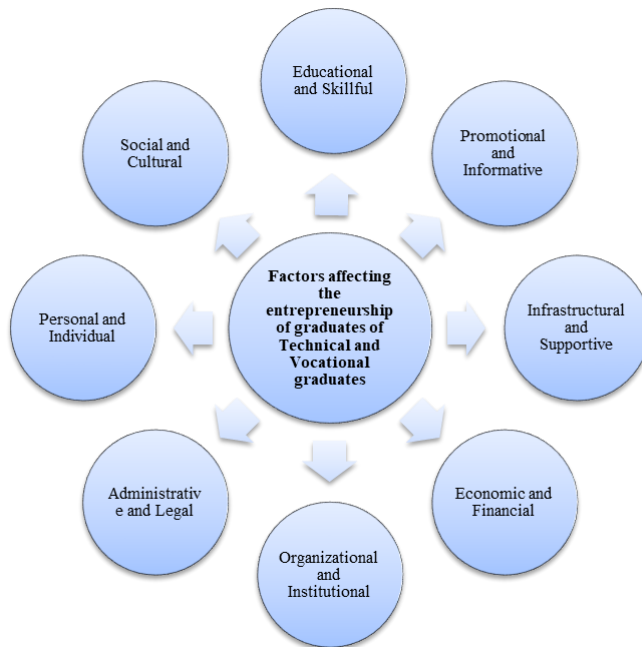

Figure 1. Factors affecting the entrepreneurship of Technical and Vocational graduates.

Conclusion

The findings of the research indicated that each of the calculated factors is effective in the dynamics of the skill learning process and entrepreneurship of the graduates of technical and professional colleges. The general view of the graduates on the phenomenon of entrepreneurship was an ecosystem view and requires comprehensive strengthening of the mentioned elements. Finally, recommendations were made for policy makers, managers and teachers of technical and professional universities to promote entrepreneurship.

شاپای الکترونیکی: ۴۴۲۰-۲۵۳۸

شاپای چاپی: ۹۷۹۶-۲۳۸۲

تحلیل پدیدارشناسانه عوامل مؤثر بر کارآفرینی دانش‌آموختگان هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای

ایوب پژوهان^{۱*}، معین سلیمانی^۲، علیرضا نظری^۳

- ۱- استادیار، گروه مدیریت دولتی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.
- ۲- دانشجوی دکتری کارآفرینی، گروه مدیریت و کارآفرینی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.
- ۳- کارشناس ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه پیام نور و دبیر آموزش و پرورش شهرستان کرمانشاه، ایران.

چکیده

اطلاعات مقاله

پژوهش حاضر با هدف واکاوی و تحلیل عوامل مؤثر بر کارآفرینی دانش‌آموختگان هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای شهرستان کرمانشاه و اولویت‌بندی این عوامل در سال ۱۴۰۱ انجام شد. برای این منظور، از رویکرد کیفی و روش پدیدارشناسی توصیفی استفاده شد. با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند و گلوله برفی، تجارب زیسته و ادراک ۲۱ نفر از دانش‌آموختگان هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای شهرستان کرمانشاه مورد بررسی قرار گرفت. داده‌های پژوهش با استفاده از مصاحبه عمیق نیمه‌ساختارمند گردآوری شد. فرآیند مصاحبه‌ها و گردآوری داده‌ها تا رسیدن به مرحله اشباع نظری (مصاحبه ۱۸) ادامه یافت. داده‌های گردآوری‌شده با استفاده از رویکرد تفسیرگرایی و رهیافت هفت مرحله‌ای گلابزی تحلیل شدند. به‌منظور رعایت ویژگی‌های کیفی پژوهش از سه ملاک قابل‌قبول بودن، تأییدپذیری و قابلیت اطمینان استفاده شد. نتایج تحلیل محتوای استقرایی داده‌های به‌دست آمده از مصاحبه‌ها، به شناسایی عوامل مؤثر بر کارآفرینی دانش‌آموختگان هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای، شامل ۲۷۱ مفهوم و ۸ دسته از عوامل منتج شد که به ترتیب اهمیت این عوامل عبارتند از: «آموزشی و مهارتی»، «اجتماعی و فرهنگی»، «شخصیتی و فردی»، «اداری و قانونی»، «سازمانی و نهادی»، «اقتصادی و مالی»، «زیرساختی و حمایتی» و «ترویجی و آگاهی‌بخش». یافته‌های پژوهش حاکی از این است که هریک از عوامل احصاء‌شده در پویایی فرآیند مهارت‌آموزی و کارآفرینی دانش‌آموختگان هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای تأثیرگذار است. درنهایت، پیشنهادهایی برای سیاست‌گذاران، مدیران و معلمان هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای جهت ارتقاء و ترویج کارآفرینی ارائه شده است.

دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۸/۱۳

بازنگری مقاله: ۱۴۰۱/۱۲/۰۳

پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۰۲/۰۹

کلید واژگان:

کارآفرینی
اشتغال
مهارت‌آموزی
پدیدارشناسی
گلابزی
فنی‌وحرفه‌ای
کرمانشاه

*نویسنده مسئول: ایوب پژوهان
پست الکترونیکی:
Pazhouhan@pnu.ac.ir

مقدمه

امروزه، به دلیل تغییرات زیادی که در محیط جهانی، اجتماعی، سیاسی و فناوری مؤسسات آموزش عالی در سراسر جهان رخ داده است، در رویکرد آموزش کارآفرینی تغییرات فراوانی را رخ داده است (ولش و همکاران، ۲۰۱۶)^۱. در این راستا، مقوله آموزش کارآفرینی به دانش‌آموزان، جزء جدایی‌ناپذیر آموزش فنی‌وحرفه‌ای است. عناصر سیستم آموزش کارآفرینی، عمدتاً به دانش‌آموزان، معلمان، نظام آموزشی، محیط و غیره اشاره دارد. این عناصر مستقل از یکدیگر، اما به هم متصل هستند و نمی‌شود هیچ یک از عناصر را نادیده گرفت. آن‌ها با هم سیستم آموزشی اشتغال و کارآفرینی را تشکیل می‌دهند. برای دستیابی به اشتغال ایده‌آل و تمرین کارآفرینی باید به این عوامل اهمیت زیادی داد. دوره‌های کارآموزی و فنی‌وحرفه‌ای، این پتانسیل را دارد که به‌نفع دانش‌آموز، مدرسه و کارفرما باشد. این درحالی است که دوره‌های کارآموزی گاهی اوقات در برنامه‌های درسی کسب‌وکار به‌عنوان یک گزینه ارائه می‌شوند و اغلب یک الزام نیستند (دوبرتز و همکاران، ۲۰۱۴)^۲. کمبود مهارت‌های کارآفرینی، اثربخشی کارآفرینان بالقوه جوان و نرخ راه‌اندازی کسب‌وکارهای نوپا^۳ را کاهش داده است. برای کارآفرینان جوانی که با هزینه‌های بالا در جستجوی فرصت‌های کسب‌وکار هستند، حمایت از آموزش در راه‌اندازی کسب‌وکارهای نوپای بسیار مهم است (بریکشوا و همکاران، ۲۰۱۵)^۴. افزون بر این، پژوهش‌های علمی نشان داده است که آموزش کارآفرینی و نحوه راه‌اندازی کسب‌وکار، باعث افزایش قصد کارآفرینی می‌شود (مارش و همکاران، ۲۰۱۶)^۵.

از دیگر سو، امروزه با نرخ فزاینده بیکاری و خیل عظیم دانش‌آموختگان دانشگاهی در کشور ایران مواجه هستیم. این درحالی است که در کشورهای مختلف دنیا، برنامه‌ها و تدابیر متنوعی برای مواجهه با پدیده بیکاری اندیشیده شده است. برای مثال دولت فدرال نیجریه یک برنامه آموزشی اجباری کارآفرینی^۶ را در مؤسسات آموزش عالی خود اجرا کرد تا مهارت‌های راه‌اندازی کسب‌وکار و کارآفرینی در دانش‌آموزان و دانشجویان تقویت شود و آنها قادر باشند پس از دانش‌آموختگی، برای خود کسب‌وکار تأسیس کنند (ادکیا و ابراهیم، ۲۰۱۶)^۷. کارآفرینی همچنین با ایجاد اشتغال، توزیع متناسب درآمدها، کاهش اضطراب‌های اجتماعی، بهره‌برداری از منافع و فعال شدن آنها، بهبود کیفیت زندگی، کشف نیازهای ابداع و توسعه کالاها و خدمات جدید، نقش مؤثری در رشد و توسعه کشور دارد (مرادی و همکاران، ۲۰۲۰). این درحالی است که امروزه با توجه به نرخ فزاینده بیکاری و افزایش جمعیت دانش‌آموختگان مراکز علمی در کشور، کارآفرینی به‌عنوان مهم‌ترین راهبرد مواجهه با بحران اشتغال در کشور معرفی شده است. در این راستا، توسعه هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای، یکی از مهم‌ترین راهکارها برای اشتغال‌زایی و حل مشکل بیکاری جوانان، بعد از فارغ‌التحصیلی است. توسعه آموزش‌های فنی‌وحرفه‌ای و مهارت‌آموزی بر تقویت روحیه کارآفرینی و کسب شایستگی‌های حرفه‌ای دانش‌آموزان تأثیرات چشمگیری دارد و می‌توان گفت هدف اصلی تأسیس هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای در آموزش و پرورش نیز جایگزینی آموزش مهارت‌محور، کارآفرینی و اشتغال‌زایی، به‌جای علم‌آموزی صرف است. در جوامعی که نرخ فزاینده بیکاری جوانان وجود دارد، مداخلات با هدف کسب مهارت‌ها و آموزش کارآفرینی به جوانان افزایش می‌یابد و هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای می‌تواند یکی از مهمترین این مداخلات باشد (بریکشوا و همکاران، ۲۰۱۵).

¹ Welsh

² Dobratz

³ Startup

⁴ Brixiova

⁵ Maresch

⁶ Entrepreneurship Training Program (ETP)

⁷ Adekiya & Ibrahim

در این میان، استان کرمانشاه علی‌رغم دارا بودن نیروی انسانی مستعد، منابع طبیعی و تاریخی بی‌نظیر و موقعیت جغرافیایی راهبردی، تاکنون نتوانسته است از این ظرفیت‌های خود در جهت اشتغال‌زایی و شکوفایی اقتصادی خود استفاده کند و براساس آمار رسمی منتشرشده (دفتر جمعیت، نیروی کار و سرشماری، ۲۰۲۱)، این استان با دارا بودن ۵۸.۲ درصد جمعیت بیکار، یکی از استان‌های با جمعیت بالای بیکار در کشور است. همچنین براساس آمار رسمی مرکز آمار ایران در سال ۱۴۰۰، نسبت افراد شاغل در استان کرمانشاه به‌نسبت بهار سال ۱۳۹۹ از ۴۳/۱ به ۳۷/۲ درصد کاهش یافته است (دفتر جمعیت، نیروی کار و سرشماری، ۲۰۲۲). این امر نشان‌دهنده سیر نزولی اشتغال در استان می‌باشد. از سوی دیگر، براساس آمار منتشرشده مرکز آمار ایران در سال ۱۴۰۱، نرخ بیکاری استان کرمانشاه در فاصله بهار سال ۱۴۰۰ تا بهار ۱۴۰۱، ۰/۷ درصد رشد داشته و رتبه نخست بیکاری را در میان استان‌های کشور به‌خود اختصاص داده است (دفتر جمعیت، نیروی کار و سرشماری، ۲۰۲۳). این آمارها نشان از وضعیت بحرانی استان کرمانشاه در زمینه کار و اشتغال دارد. آنچه در این شرایط مهم و ضروری است، اتخاذ تدابیر و ارائه راهکارهایی برای برون‌رفت از این شرایط است. اقدامی که در این شرایط بسیار کارساز و دارای اهمیت بسیاری است، شناسایی عوامل مؤثر بر کارآفرینی در استان کرمانشاه و حذف شاخص‌های تضعیف‌کننده و ارتقای شاخص‌های بهبوددهنده کار و اشتغال در استان است؛ زیرا با شناسایی شاخص‌های ترویج کارآفرینی و ارائه راهکارهای کاربردی در زمینه ایجاد اشتغال و ارتقای فرهنگ کارآفرینی، می‌توان این سیر صعودی بیکاری را متوقف و در جهت ایجاد روندی مثبت اقدام کرد. با این‌وجود، رفتار کارآفرینانه در هنجاریان مراکز فنی‌وحرفه‌ای کمتر از آنچه که سزاوار آن است، مورد توجه قرار گرفته است. در نتیجه، درمورد ماهیت و عوامل تعیین‌کننده کارآفرین شدن دانش‌آموختگان مراکز فنی‌وحرفه‌ای نیاز به بررسی‌های بیشتر دارد. بررسی این پدیده از نگاه و تجربه افراد موفق دانش‌آموخته مراکز فنی‌وحرفه‌ای، می‌تواند درگاه‌های جدیدی را برای موفقیت و توسعه آن باز کند. افزون بر این، با توجه به مشکلات بسیاری که استان کرمانشاه در حوزه بیکاری و اشتغال مؤکد با آن روبروست، اهمیت پرداختن به این پژوهش و ارائه راهکارهایی در جهت تقویت و ارتقاء فرهنگ کارآفرینی در استان کرمانشاه ضرورتی اجتناب‌ناپذیر به‌نظر می‌رسد. بر این اساس، پرسش اصلی پژوهش این‌گونه مطرح می‌گردد که پدیده کارآفرینی، از نگاه دانش‌آموختگان هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای شهرستان کرمانشاه، چگونه پدیده‌ای است و عوامل مؤثر بر کارآفرینی دانش‌آموختگان هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای، چه عواملی هستند و اهمیت هر یک از این عوامل چگونه است؟

مروری بر ادبیات نظری و پیشینه پژوهش

امروزه می‌توان گفت، توسعه و ترویج کارآفرینی، نقش حیاتی در توسعه اقتصادی و اجتماعی جوامع دارد (نگوین و همکاران، ۲۰۱۹)^۱. کارآفرینی به‌عنوان بهترین راه‌حل برای رفع بیکاری، کم‌کاری و فقر در میان جوانان شناخته شده است؛ به‌ویژه در مواردی که افراد تحصیل کرده نمی‌توانند شغل پیدا کنند. علاقه به کارآفرینی در میان جمعیت جوان به‌ویژه به‌دلیل مشارکت بالای افراد تحصیل کرده در نیروی کار، نوش‌دارویی برای بیکاری است و از طریق افزایش سهم نیروی انسانی در تولید، به‌عنوان محرک اصلی رشد اقتصادی در نظر گرفته می‌شود (اوساکده و همکاران، ۲۰۱۷)^۲. در سال‌های اخیر نیز، بسیاری از دولت‌ها در کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه، سیاست‌هایی را برای تسهیل کارآفرینی در جمعیت عمومی، به‌ویژه در میان جوانان در نظر گرفته‌اند (نگوین و همکاران، ۲۰۱۹). زیرا کارآفرینی در بین جوانان، تأثیر اقتصادی و اجتماعی بسیار مهمی دارد. سرمایه‌گذاری‌های جدید جوانان ارزش مالی و غیرمالی ایجاد می‌کند که در آینده به‌شدت موردنیاز است. بنابراین، ایجاد بینش عمیق در مورد نیت و فعالیت‌های کارآفرینی

¹ Nguyen

² Osakade

دانش‌آموزان ضروری است (سیگر و همکاران، ۲۰۱۹)^۱. خوشبختانه کارآفرینی مقوله‌ای آموزش‌پذیر و قابل یادگیری است (کاسکویلا و همکاران، ۲۰۲۲؛ اوبفال و همکاران، ۲۰۲۲)^۲؛ بر این اساس، امروزه فشار بیشتری بر مؤسسات علمی و آموزشی وارد می‌شود تا ذهنیت کارآفرینی دانش‌آموزان را تحریک کنند. در واقع، دانشگاه‌ها و مدارس آموزش کسب‌وکار، عوامل فرآیند کارآفرینی هستند؛ به این معنا که بر رفتار کارآفرینانه دانش‌آموزان و دانشجویان تأثیر مثبت می‌گذارند (حداد و همکاران، ۲۰۲۱)^۳. محققان با هدف درک سازوکارهای دانشگاهی برای تسهیل کارآفرینی دانشجویان، توجه روزافزون به آموزش کارآفرینی و رویکردهای مورد استفاده برای آموزش کارآفرینی دارند (رایت و همکاران، ۲۰۱۷)^۴. با توجه به کارهای قبلی، رویکردهای مورد استفاده در آموزش کارآفرینی را می‌توان به چهار مدل آموزشی تقسیم کرد: «درباره»، «برای»، «از طریق» و «جاسازی‌شده» (گیب، ۲۰۰۲؛ هندسکومب و همکاران، ۲۰۰۸؛ پیتاوی، ۲۰۰۹)^۵. مدل «درباره» از رویکرد تدریس سنتی استفاده می‌کند. هدف آن انتقال دانش کارآفرینی و افزایش آگاهی دانشجویان از طریق دروس تئوری است (پیتاوی و هانون، ۲۰۰۸)^۶. مدل دوم، «برای» با هدف اجازه دادن به دانشجویان برای کسب مهارت‌ها و شایستگی‌های کلیدی از طریق مشارکت در فعالیت‌ها و پروژه‌ها است (مکمولان و لانگ، ۱۹۸۷)^۷. مدل سوم، «از طریق»، دانشجویان را ملزم می‌کند تا تحت شرایط کنترل شده به فعالیت‌های کارآفرینی بپردازند (هیلز، ۱۹۸۸)^۸. در نهایت، مدل «جاسازی‌شده» شامل گنجانیدن محتوای کارآفرینانه در دوره‌های متمرکز بر رشته‌های دیگر است که هدف آن افزایش آگاهی کارآفرینی دانشجویان در یک حوزه خاص است (هندسکومب و همکاران، ۲۰۰۸؛ کوراتکو، ۲۰۰۵)^۹. بنابراین، از چهار مدل ذکر شده در ادبیات، دو مدل عمدتاً تمرین‌محور، مدل «برای» و مدل «از طریق» هستند. مدل «برای» به ویژه با هدف توسعه رفتارهای کارآفرینانه، مانند فرصت جویی، و افزایش مهارت‌های کارآفرینی است. هدف مدل «از طریق» مشارکت دادن دانش‌آموزان در فعالیت‌های «دنیای واقعی» است تا بتوانند نقش کارآفرین را شناسایی کنند و تجربه کارآفرینی را کسب کنند. این دو مدل کمی متفاوت هستند، اگرچه هر دو بر یک جنبه، یعنی کسب مهارت و تجربه تمرکز دارند (کولومبلی و همکاران، ۲۰۲۲)^{۱۰}. به نظر می‌رسد که اهداف و ماموریت آموزش‌های فنی‌و حرفه‌ای بر این دو مدل آموزش تأکید می‌کند و می‌تواند با گسترش آموزش‌های کارآفرینی به اشتغال مولد و کاهش بیکاری و توانمندسازی دانشجویان کمک به‌سزایی کند. در ایران آموزش فنی‌و حرفه‌ای به‌طور کلی زیر نظر سه نهاد وزارت کار و امور اجتماعی (سازمان فنی‌و حرفه‌ای)، وزارت آموزش و پرورش و وزارت علوم، تحقیقات و فناوری قرار دارد. در سیستم آموزش رسمی، آموزش فنی‌و حرفه‌ای در مدارس فنی‌و حرفه‌ای و کارودانش در دهمین سال تحصیل در رشته‌های مختلف ارائه می‌شود. تحصیلات بیشتر برای مقاطع بالاتر دیپلم توسط وزارت علوم و فناوری ارائه می‌شود، زیرا دانش‌آموختگان رشته‌های فنی‌و حرفه‌ای در هنرستان می‌توانند به تحصیل در دانشکده فنی‌و حرفه‌ای، دانشگاه علم و صنعت کاربردی و همچنین دانشکده‌های فنی‌و حرفه‌ای دانشگاه آزاد ادامه دهند (بنی‌عامریان و همکاران، ۲۰۱۹).

در این راستا، در پژوهش‌های داخلی (قاسمی گوبری و همکاران، ۲۰۱۶) نقش آموزش و پرورش در شکوفایی استعداد کارآفرینی را مورد مطالعه قرار دادند. آن‌ها به این نتیجه دست یافتند که توجه به آموزش فنی‌و حرفه‌ای، برنامه

¹ Sieger

² Cascavilla; Ubfal

³ Haddad

⁴ Wright

⁵ Gibb; Handscombe; Pittaway

⁶ Pittaway & Hannon

⁷ McMullan & Long

⁸ Hills

⁹ Kuratko

¹⁰ Colombelli

درسی، روش‌های آموزش، محتوای درسی، ابزارهای عملی، معلم و روش‌های تدریس او، آموزش الکترونیکی، حمایت‌های مادی و معنوی از دانش‌آموزان کارآفرین و توجه به نیازهای یادگیری دانش‌آموزان، اثربخشی آموزش کارآفرینی در نظام آموزش و پرورش کشور را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد. (باقری‌فر و صالحی، ۲۰۱۶) در مطالعه‌ای کیفی و از نوع پدیدارشناسانه، چالش‌های مهارت‌آموزی و پرورش هنرجویان کارآفرین در هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای پسرانه شهرستان تربت‌حیدریه را مورد کنکاش و واکاوی قرار دادند. نتایج پژوهش آنها نشان داد که ۱۰ معضل عمده و اساسی در روند مهارت‌آموزی و پرورش هنرستان‌ها وجود دارد. این معضلات عبارتند از: به‌روز نبودن تجهیزات کارگاهی و کتب درسی، به‌روز نبودن اطلاعات و روش تدریس، ناکافی بودن منابع مالی، به‌روز نبودن روش‌های آموزشی هنرآموزان، جذب نشدن دانش‌آموز مستعد و علاقه‌مند، نبودن زمان کافی برای مهارت‌آموزی، دیدگاه منفی والدین نسبت به هنرستان‌ها، عدم ارتباط لازم بین مهارت آموخته‌شده با نیازهای بازار کار، مشکل ادامه تحصیل و حمایت ناکافی رسانه‌ها از مهارت‌آموزی. (ملکی‌آوارسین و همکاران، ۲۰۱۹) در پژوهشی نقش آموزش‌های کارواندانش در ایجاد نگرش کارآفرینانه در هنرجویان شهرستان خوی را مورد بررسی قرار دادند. نتایج پژوهش آنها حاکی از نقش مثبت و معنی‌دار آموزش‌های کار و دانش بر روی تمامی مؤلفه‌های نگرش کارآفرینانه (کنترل شخصی ادراک شده؛ عزت نفس؛ خلاقیت و نوآوری؛ تشخیص و بهره‌برداری از فرصت؛ میل به موفقیت) هنرجویان است. (ابویی‌اردکان و همکاران، ۲۰۱۷) در پژوهشی آمیخته با عنوان بررسی وضعیت شایستگی هنرآموزان برای آموزش کارآفرینی به این نتیجه دست یافتند که بین شایستگی‌های معلمان و قابلیت کارآفرینی دانش‌آموزان همبستگی معنی‌داری وجود دارد؛ و سه مؤلفه دانش معلمان، نگرش و ارزش و مهارت برای آموزش کارآفرینی موردنیاز معلمان است. (عباس‌زاده و همکاران، ۲۰۱۹) در پژوهشی آمیخته و اکتشافی، میزان انطباق و تناسب آموزش‌های هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای با نیازهای آموزشی صنایع کوچک شهر اهواز را مورد بررسی قرار دادند. یافته‌های پژوهش آنها نشان داد که بین آموزش‌های هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای با نیازهای آموزشی صنایع کوچک شهرستان اهواز انطباقی وجود ندارد. (نادری و امیری، ۲۰۱۹) تأثیر آموزش کارآفرینی بر نگرش هنرجویان به کسب‌وکار در هنرستان‌های کار و دانش شهرستان کرمانشاه را مورد مطالعه قرار دادند. نتایج پژوهش آنها حاکی از این بود که آموزش کارآفرینی شامل هشت مؤلفه ویژگی‌های شخصیتی هنرجویان، ویژگی‌های مربیان، فضا و تجهیزات آموزشی، شیوه‌های آموزش، محتوای آموزش، سبک رهبری تحولی، مشاوره تحصیلی و شغلی، و الگوهای تربیتی هنرجویان در خانواده، دارای همبستگی مثبت و معنادار با متغیر نگرش به کسب‌وکار بودند. میان نگرش‌های هنرجویان در گرایش‌های تحصیلی مختلف هنرستان‌های کشاورزی شهرستان کرمانشاه تفاوت معناداری وجود دارد. نتیجه رگرسیون لجستیک نشان داد مدل ارائه‌شده تا ۸۲/۸ درصد قادر به تفکیک دو گروه هنرجویان با نگرش مثبت یا نگرش منفی به کسب‌وکار است و «سبک رهبری تحولی»، بیشترین توان پیش‌بینی‌کنندگی را در مدل دارد. (یارمحمدزاده و همکاران، ۲۰۱۹) با استفاده از رویکردی ترکیبی، عوامل مؤثر بر ارتقای فرهنگ کارآفرینی در مدارس کار و دانش و فنی‌وحرفه‌ای شهر تبریز را مورد مطالعه قرار دادند. نتایج پژوهش نشان داد که وضعیت عوامل آموزشی، پرورشی، نگرشی و اعتقادی در حد مطلوبی قرار دارند و عامل مالی در حد متوسط و عامل ساختاری در حد مطلوبی نیست و نتایج آزمون فریدمن نشان داد که عامل آموزشی از میان عوامل مؤثر فرهنگ کارآفرینی در بالاترین رتبه و عوامل پرورشی، نگرشی و اعتقادی، مالی و ساختاری در رتبه‌های بعدی قرار دارند. (چاوشی‌نجف‌آبادی و داودی، ۲۰۱۹) در پژوهشی آمیخته اکتشافی، عوامل مؤثر بر کارآفرینی آموزشی در هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای و کار و دانش شهرستان نجف‌آباد را شناسایی نمودند. یافته‌های بخش کیفی معناداری عوامل سازمانی، پرسنلی، آموزشی، محتوای آموزشی، هوش، فرهنگی، مدیریتی و تعاملات با محیط بیرون را تأیید کردند. افزون بر این، یافته‌های بخش کمی معناداری کلیه عوامل نتیجه‌گیری شده از بخش کیفی، به جز تأثیر عوامل مربوط به هوش را تأیید کرد. (عزیزپوریان و همکاران، ۲۰۱۹) در پژوهشی به روش ترکیبی به ساخت و اعتباریابی پرسش‌نامه نظام آموزش کارآفرینی در هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای مبادرت کردند. نتایج پژوهش آنها نشان داد که پرسش‌نامه نظام

آموزش کارآفرینی در هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای ابزاری چند بُعدی و دارای ۹ مؤلفه و ۵۹ خرده‌مؤلفه است که به ترتیب درصد واریانس و ارزش ویژه عبارتند از: آموزش کارآفرینی، ویژگی‌های روانشناختی هنرجویان، مشاوره تحصیلی و شغلی، سبک رهبری، مدیریت و سازماندهی هنرستان‌ها، ارتباط با صنعت و مهارت‌های تجاری و مدیریتی، محتوی، توسعه مهارت‌های کارآفرینی در فراگیران، فضا و تجهیزات آموزشی و شیوه آموزش. (درویش‌پور و همکاران، ۲۰۲۰) در پژوهشی به روش آمیخته، مدل استانداردسازی هنرستان‌ها به‌منظور کارآفرینی و بهبود محیط کسب‌وکار و افزایش بهره‌وری اقتصادی در شهر تهران را ارائه دادند. بر اساس یافته‌های پژوهش، عوامل علمی و نوآوری، تربیت اقتصادی و اجتماعی، مدیریت و ارزیابی، آموزش و یادگیری و مشاوره تحصیلی با شاخص‌های آنها، تحت عنوان ابعاد و مؤلفه‌های مدل استانداردسازی هنرستان‌ها به‌منظور کارآفرینی و بهبود محیط کسب‌وکار و افزایش بهره‌وری اقتصادی در شهر تهران مشخص گردید. (مرادی و همکاران، ۲۰۲۰) در پژوهشی آمیخته، عوامل زمینه‌ای در انتقال باورهای کارآفرینی به دانش‌آموزان هنرستان‌های کار دانش استان گیلان را بررسی کردند. یافته‌های این پژوهش نشان داد که عوامل زمینه‌ای (همچون: خانواده، حمایت دولت و ...) بر انتقال الگوی باورهای کارآفرینی تأثیرگذار است. در نتیجه می‌توان گفت کارآفرینی با ایجاد اشتغال، توزیع متناسب درآمد‌ها، کاهش اضطراب‌های اجتماعی، بهره‌برداری از منافع و فعال شدن آنها، بهبود کیفیت زندگی، کشف نیازهای ابداع و توسعه کالاها و خدمات جدید، نقش مؤثری در رشد و توسعه کشور دارد. بنابراین با توجه به یافته‌های این پژوهش آموزش کارآفرینی در کتب درسی در مدارس ابتدایی بسیار حائز اهمیت و ضروری است زیرا کتاب درسی، مهم‌ترین رسانه آموزشی است که همه روزه معلمان و دانش‌آموزان می‌توانند از آن استفاده کنند. (علی‌دوست قهفرخی و همکاران، ۲۰۲۱) در پژوهشی آمیخته به شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر کارآفرینی دانش‌آموزان هنرستان‌های تربیت‌بدنی کشور مبادرت نمودند. یافته‌های پژوهش آنها حاکی از این بود که عوامل زمینه‌ای با ۴ عامل اصلی و وزن ۰/۴۶۴ در اولویت اول، عوامل رفتاری با ۶ عامل اصلی و وزن ۰/۳۶۱ در اولویت دوم و عوامل ساختاری با ۹ عامل اصلی و وزن ۰/۱۷۵ در اولویت سوم عوامل مؤثر بر کارآفرینی دانش‌آموزان هنرستان‌های تربیت‌بدنی کشور قرار دارند. (پورحاجی و همکاران، ۲۰۲۲) در پژوهشی عوامل رفتاری مؤثر بر کارآفرینی دانش‌آموزان هنرستان‌های تربیت‌بدنی کشور را شناسایی و اولویت‌بندی کردند. براساس نتایج پژوهش این عوامل به ترتیب اولویت عبارتند از: وجود فرهنگ سازنده در هنرستان، ویژگی‌های فردی و شخصیتی دانش‌آموزان و اولیای هنرستان، جنسیت دانش‌آموزان هنرستان، ایفای نقش رهبری به‌جای مدیریت از سوی اولیای هنرستان، وجود نظام ارتباطات مؤثر بین اولیای هنرستان و دانش‌آموزان و تعامل مؤثر و پیوسته اولیای هنرستان با والدین دانش‌آموزان. (مرادنژادی و همکاران، ۲۰۲۲) در پژوهشی با عنوان «تجربه زیسته خبرگان آموزش‌های غیررسمی از ناهمخوانی آموزش‌های سازمان فنی‌وحرفه‌ای با ماهیت آموزش‌های مهارتی» دریافتند که رویه و ساختار آموزشی سازمان فنی‌وحرفه‌ای کشور تا حد زیادی با ماهیت آموزش غیررسمی منطبق نیست و آموزش‌های سازمان مذکور کارایی اندکی از نظر تجهیز نیروی انسانی ماهر و متخصص برای بازار کار غیرقابل پیش‌بینی را دارند.

در بررسی پیشینه خارجی، (دوبرتز و همکاران، ۲۰۱۴) در پژوهشی با عنوان استفاده از دوره‌های کارآموزی رسمی برای بهبود برنامه‌های آموزشی کارآفرینی، چارچوبی را برای برنامه‌های مختلف کارآموزی در انواع مختلف دانشگاه‌ها ارائه نموده‌اند و به این نتیجه دست یافتند که نیاز به دوره‌های کارآموزی می‌تواند تجارب دانشجویی و شانس موفقیت کارآفرینی را افزایش دهد و کارآموزی باید در برنامه‌های آموزش رسمی کارآفرینی گنجانده شود. (سعید و همکاران، ۲۰۱۴)^۱ نیز در پژوهشی با عنوان مطالعه چند سطحی آموزش کارآفرینی در بین دانشجویان دانشگاه پاکستان به این نتیجه دست یافتند که حمایت دانشگاه بر اهداف و نیت کارآفرینی دانشجویان تأثیر می‌گذارد. همچنین آموزش کارآفرینی و حمایت از توسعه کسب‌وکارها، منجر به ارتقاء نیت کارآفرینانه دانشجویان

¹ Saeed

می‌شود. افزون بر این، دانشجویان حمایت آموزشی و توسعه مفهومی (آموزشی و شناختی) از دانشگاه‌های خود را به‌عنوان عوامل بسیار تأثیرگذار بر نیات کارآفرینی خود می‌دانند. (بریکشوا و همکاران، ۲۰۱۵) پژوهشی با عنوان مهارت‌ها و کارآفرینی جوانان در آفریقا: تجزیه و تحلیل با شواهدی از سوازیلند انجام دادند. محققان در این مطالعه به بررسی تفاوت مهارت کارآفرینی در بین جوانان و بزرگسالان پرداخته و به این نتیجه دست یافتند که جوانان در کسب و کارهای خود نسبت به بزرگسالان با چالش‌های بیشتری روبه‌رو هستند. (ادکیا و ابراهیم، ۲۰۱۶) در مطالعه‌ای با عنوان قصد کارآفرینی در بین دانشجویان سال آخر دانشگاه بایرو کانوا^۱ کشور نیجریه، نقش پیش‌بینی فرهنگ، آموزش و توسعه کارآفرینی را مورد بررسی قرار دادند و به این نتیجه دست یافتند که سه پیش‌بینی‌کننده فرهنگی شامل تناسب ادراک شده، اثربخشی درک شده و آموزش کارآفرینی به استثنای ثبات ادراک شده، تأثیر مثبت و معناداری بر قصد کارآفرینی دانشجویان دارند. (مارش و همکاران، ۲۰۱۶) تأثیر آموزش کارآفرینی بر قصد کارآفرینی دانشجویان رشته‌های علوم و مهندسی در مقابل برنامه‌های دانشگاهی مطالعات کسب و کار را مطالعه کردند. نتایج پژوهش آنها حاکی از این بود که آموزش کارآفرینی به‌طور کلی برای دانشجویان کسب و کار و دانشجویان علوم و مهندسی مؤثر است. (ولش و همکاران، ۲۰۱۶) در پژوهشی با عنوان آموزش کارآفرینی: فرآیند، روش یا هر دو؟، استدلال نمودند که نظریه آلفرد نورث وایتهد^۲ به بهترین وجه توضیح می‌دهد که چرا آموزش کارآفرینی همیشه نتایج یکسانی را برای دانش‌آموزان ما در کلاس درس و پس از فارغ‌التحصیلی ندارد. (لین، ۲۰۱۹)^۳ در مطالعه‌ای چالش‌ها تأثیر آموزش فنی و حرفه‌ای را در جوامع محلی تایوان بررسی کرد. نتایج نشان داد که سرمایه‌گذاری در مهارت‌های فنی و حرفه‌ای می‌تواند عامل مهمی در تسریع توسعه اقتصادی باشد. اما چالش‌هایی در این زمینه وجود دارد، از جمله توسعه پایین فنی و حرفه‌ای، وضعیت نامناسب فنی و حرفه‌ای در اذهان عمومی، ارتباط ضعیف بین آموزش فنی و حرفه‌ای و بازار کار و عدم هماهنگی آموزش فنی و حرفه‌ای با تغییرات تکنولوژیک مدرن. (هارونا و کامین، ۲۰۱۹)^۴ در مطالعه‌ای چالش‌ها و استراتژی‌های یادگیری مبتنی بر کارآفرینی را در آموزش فنی و حرفه‌ای در نیجریه بررسی کردند. مؤلفه‌های اصلی مطالعه به‌عنوان: سیاست، بودجه، نگرش و ارتباط با عوامل چالش‌برانگیز در آموزش فنی و حرفه‌ای نیجریه شناسایی شد. از سوی دیگر عوامل آموزشی، اداری، نهادی و برنامه‌دستی به عنوان عوامل راهبردی برای اثربخشی یادگیری مبتنی بر کارآفرینی شناسایی شدند. (اوکوما و ببیل، ۲۰۱۹)^۵ مطالعه‌ای با عنوان «آموزش فنی و حرفه‌ای در اوگاندا: تحلیل انتقادی» انجام دادند. بر اساس نتایج تحقیقات، معضلات آموزش فنی و حرفه‌ای اوگاندا شامل محدودیت‌های بودجه، تجهیزات ضعیف و ناکافی، ضعف در توانمندسازی کارکنان تحت آموزش، برنامه درسی ناکافی، نظارت ضعیف و عدم اطمینان قانونی است. (ماتور و همکاران، ۲۰۲۲)^۶ در پژوهشی موانع متعددی را در سیستم آموزش فنی و حرفه‌ای هند گزارش کردند. معضلات اصلی شامل مشارکت غیرفعال دانش‌آموزان، شکاف حاصل بین آموزش نظری و عملی، فقدان زیرساخت‌های مراکز، هماهنگی ضعیف بین سازمان‌ها و بین ذی‌نفعان، برنامه‌های درسی منسوخ‌شده و ضعف در استفاده از فناوری‌های اخیر است. فقدان یک چارچوب قانونی اجباری برای تنظیم مقررات و اطمینان از اجرای مؤثر آن، مشکل را تسریع کرده است.

¹ Bayero University Kano

² Alfred North Whitehead

³ Lin

⁴ Haruna & Kamin

⁵ Okumu & Bbaale

⁶ Mathur

روش‌شناسی

پژوهش حاضر از نوع کیفی، به لحاظ هدف، کاربردی و توسعه‌ای و به لحاظ روش، اکتشافی و از نوع پدیدارشناسی^۱ است. از دلایل انتخاب رویکرد کیفی، سیطره رویکردهای کمی پژوهش در مطالعات حوزه علوم اجتماعی (لطف‌آبادی و همکاران، ۲۰۰۷) و عمق کم یافته‌های به دست آمده از مطالعات کمی (صالحی و گل‌افشانی، ۲۰۱۰) از یک سو و همچنین ضرورت شناسایی پدیده مورد مطالعه (کارآفرینی دانش‌آموختگان هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای) از نگاه افرادی که تجربه موفق و زیسته آن را داشته‌اند، از سوی دیگر است. در این پژوهش سعی شد تا براساس پارادایم تفسیرگرایی اجتماعی و با بهره‌گیری از روش پدیدارشناسی (از نوع توصیفی)، ضمن تحلیل تجارب زیسته و مشارکت‌کنندگان در پژوهش و ادراک دیدگاه‌های آنها، به شناختی عمیق عوامل مؤثر بر کارآفرینی دانش‌آموختگان هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای شهرستان کرمانشاه دست یابیم. اعتماد به نتایج پدیدارشناسی به واسطه مصاحبه با افرادی حاصل خواهد شد که قبلاً در شرایط پدیده مورد نظر قرار گرفته باشند و به صورت ملموس آن پدیده را تجربه و درک کرده باشند (هافدینگ و همکاران، ۲۰۲۲)^۲. بنابراین، انتخاب مشارکت‌کنندگان در پژوهش، براساس یک نمونه‌گیری ملاکی بر مبنای دو معیار بود: ۱) دانش‌آموختگانی که راه‌اندازی کسب‌وکار توسط آنها به واسطه آموزش‌ها و مهارت‌هایی بود که در هنرستان آموخته بودند و علاقه‌مند به شرکت در فرآیند پژوهش و توصیف فهم خود از کارآفرینی بودند؛ ۲) پدیده کارآفرینی و راه‌اندازی کسب‌وکار را تجربه و درک کرده بودند. بر این اساس، تعداد ۲۱ نفر از دانش‌آموختگان هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای شهرستان کرمانشاه در حوزه‌های مختلف کسب‌وکار در یک مصاحبه عمیق نیمه‌ساختارمند^۳ حضوری، به پرسش‌های پژوهش پاسخ دادند. مدت‌زمان مصاحبه‌ها از ۴۰ تا ۶۰ دقیقه متغیر بود. در جدول ۱ مشخصات جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان در پژوهش ارائه شده است.

جدول ۱. اطلاعات جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان در پژوهش

ردیف	جنسیت	سن	وضعیت تأهل	رشته هنرستان	حوزه کسب‌وکار	اشتغال مستقیم
۱	مرد	۵۴	متاهل	حسابداری	صنایع چوب	۴ نفر
۲	مرد	۳۶	متاهل	ماشین ابزار	آموزشگاه خصوصی	۵ نفر
۳	مرد	۵۱	متاهل	صنایع فلز	تراشکار	۳ نفر
۴	مرد	۳۱	متاهل	ساخت و تولید	رادیاتورساز	۳ نفر
۵	مرد	۲۵	مجرد	شبکه و نرم‌افزار	فنی کار	۳ نفر
۶	مرد	۲۳	مجرد	الکترونیک	نصب و تعمیر آسانسور و پله برقی	۵ نفر
۷	مرد	۳۶	متاهل	مکانیک	مکانیک خودرو	۴ نفر
۸	مرد	۲۶	مجرد	صنایع فلزی	تولید صنایع چوبی	۴ نفر
۹	مرد	۴۹	متاهل	تأسیسات مکانیکی	صنایع گرمایشی و سرمایشی	۵ نفر
۱۰	مرد	۳۲	متاهل	برق خودرو	تکنیسین برق خودرو	۳ نفر
۱۱	مرد	۲۷	متاهل	صنایع چوب و مبلمان	تولید صنایع چوبی	۵ نفر
۱۲	مرد	۲۸	متاهل	ماشین ابزار	تکنیسین لوازم برقی	۳ نفر
۱۳	مرد	۳۶	متاهل	شبکه و نرم‌افزار	تکنیسین تلفن همراه	۳ نفر
۱۴	مرد	۳۸	متاهل	امور اداری	دفتر پیشخوان خدمات دولت	۷ نفر
۱۵	مرد	۴۲	متاهل	گرافیک	پروژه‌های کامپیوتری	۳ نفر
۱۶	مرد	۴۶	متاهل	کامپیوتر	تعمیر و فروش لوازم کامپیوتر	۳ نفر

^۱ Phenomenology^۲ Høffding^۳ Semi-structured interview

ردیف	جنسیت	سن	وضعیت تأهل	رشته هنرستان	حوزه کسب و کار	اشتغال مستقیم
۱۷	مرد	۳۱	متاهل	صنایع دستی	تولیدات صنایع چوبی	۴ نفر
۱۸	مرد	۲۹	متاهل	مکانیک خودرو	سرویس کار خودرو	۳ نفر
۱۹	مرد	۲۸	متاهل	برق خودرو	سرویس کار خودرو	۳ نفر
۲۰	مرد	۲۳	مجرد	ساخت و تولید	تولید صنایع چوبی	۷ نفر
۲۱	مرد	۴۴	متاهل	صنایع	آموزشگاه خصوصی	۹ نفر

حجم نمونه وابسته به اشباع نظری داده‌ها بود. بنابراین، براساس شاخص کفایت نظری داده‌ها، از مصاحبه ۱۸ ام، داده‌ها جنبه تکراری پیدا کرد و شاخص اشباع نظری حاصل گردید. با این وجود، برای اطمینان خاطر از اینکه داده‌های جدیدی به داده‌های قبلی افزوده نشود و برای اطمینان از حصول اشباع نظری، ۳ مصاحبه دیگر انجام شد. با توجه به اینکه هیچ مفهوم و طبقه جدیدی از داده‌های مصاحبه‌ها به دست نیامد، اشباع نظری حاصل شد. در پژوهش حاضر، تجزیه و تحلیل داده‌ها بلافاصله پس از رونویسی مصاحبه‌ها آغاز و مورد تفسیر قرار گرفت و تمام مصاحبه‌ها به صورت همزمان ضبط، یادداشت برداری و تحلیل شدند و به تأیید مشارکت کنندگان در پژوهش رسیدند. جهت تحلیل داده‌های گردآوری شده، از فرایند هفت مرحله‌ای (کلایزی، ۱۹۷۸)^۱ استفاده شد (شکل ۲). (کلایزی، ۱۹۷۸) فرایند هفت مرحله‌ای متمایز، جهت تجزیه و تحلیل دقیق داده‌ها ارائه داده است که هر مرحله به داده‌ها نزدیک می‌شود. نتیجه نهایی یک توصیف مختصر و درعین حال فراگیر از پدیده مورد مطالعه است که شرکت کنندگانی که آن را ایجاد کرده‌اند، تأیید خواهند کرد. این روش به گزارش‌های غنی اول شخص از تجربه بستگی دارد. داده‌ها ممکن است از مصاحبه‌های حضوری حاصل شوند، اما می‌توانند از راه‌های متعدد دیگری نظیر روایت‌های مکتوب، وبلاگ‌ها، خاطرات پژوهشی، مصاحبه‌های آنلاین و غیره نیز به دست آیند (مورو و همکاران، ۲۰۱۵)^۲.

¹ Colaizzi

² Morrow

شکل ۱. فرایند روش پدیدارشناسی توصیفی در تحلیل داده‌های کیفی (کلایزی، ۱۹۷۸)

برای رعایت ویژگی‌های کیفی پژوهش از سه ملاک (لینکلن و گوبا، ۱۹۸۸)^۱ شامل قابل قبول بودن^۲، تأییدپذیری^۳ و قابلیت اطمینان^۴ استفاده شد. در مورد قابل قبول بودن و تأیید صحت یافته‌ها، رونوشت گزارش پژوهش برای مشارکت کنندگان در پژوهش ارسال و موافقت آنها با مطالب ذکر شده و یافته‌های پژوهش حاصل شد. به منظور تضمین قابلیت اطمینان یافته‌ها نیز سعی شد تا فرایندها و تصمیم‌های مربوط به پژوهش به‌طور مستند و واضح در متن پژوهش تشریح شود. در پایان، در راستای تضمین تأییدپذیری یافته‌های پژوهش، یافته‌ها با پیشینه پژوهش مقایسه و با استناد به بحث‌های نظری در تبیین آنها اقدام شد.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های حاصل از تحلیل داده‌های به‌دست آمده از مصاحبه‌های انجام شده با مشارکت کنندگان در پژوهش، به شناسایی هشت عامل عمده مؤثر بر کارآفرینی دانش‌آموختگان هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای شهر کرمانشاه منجر شد (جدول ۲).

¹ Lincoln & Guba

² Acceptability

³ Confirmability

⁴ Dependability

جدول ۲. مصادیق و مقولات برگرفته از روایت‌های مشارکت‌کنندگان در پژوهش

مقوله
اصلی

۱- کارآفرین محور بودن آموزش‌ها و دوره‌های آموزشی؛ ۲- آموزش و بازآموزی استاد کار و معلمان هنرستان؛ ۳- کاربردی بودن آموزش‌ها؛ ۴- کاربردی بودن سرفصل‌ها و مواد آموزشی در هنرستان؛ ۵- مهارت‌آموزی و کسب تجربه در دوران تحصیل در هنرستان؛ ۶- دروس کارآفرینی همگانی؛ ۷- تزریق انگیزه از جانب معلمان هنرستان برای کارآفرین شدن و راه‌اندازی کسب‌وکار کوچک و متوسط؛ ۸- تقویت اعتماد به نفس هنرجویان؛ ۹- کسب مهارت‌های تیمی؛ ۱۰- پیوند نظام آموزش کلاسیک و اجتماعی؛ ۱۱- پروژه محوری در آموزش‌های هنرستان؛ ۱۲- تبدیل دانش ضمنی به دانش آشکار و کاربردی؛ ۱۳- پرورش استعدادها؛ ۱۴- کشف استعدادها، کارآفرینانه دانش‌آموز؛ ۱۵- خلق دانش کارآفرینانه؛ ۱۶- برخورداری از برنامه مدون مدیریت استعداد کارآفرینانه؛ ۱۷- خلق افکار کارآفرینانه دانش‌آموزی؛ ۱۸- خلاقیت‌پروری؛ ۱۹- برگزاری دوره‌های آموزشی و بازآموزی برای استاد کار و معلمان؛ ۲۰- معرفی علوم جدید و کاربردی؛ ۲۱- پویا بودن استعدادها؛ ۲۲- تنوع استعدادها؛ ۲۳- یادگیری برای یادگیری؛ ۲۴- توانمندسازی دانش‌آموزان؛ ۲۵- کسب مهارت و حرفه؛ ۲۶- خلق هویت کارآفرینی؛ ۲۷- برنامه‌های آموزشی منسجم برای کسب مهارت هنرجویان؛ ۲۸- علاقه‌سنجی در دانش‌آموزان؛ ۲۹- امتیاز پژوهشی کارآفرینی برای اساتید؛ ۳۰- امتیاز پژوهشی کارآفرینی برای دانش‌آموز؛ ۳۱- ایده‌پردازی اساتید؛ ۳۲- ایده‌پردازی دانش‌آموز؛ ۳۳- خلق دانش کارآفرینانه؛ ۳۴- مهارت‌های فنی‌حرفه‌ای؛ ۳۵- مهارت‌های ارتباطی و مذاکره؛ ۳۶- منابع آموزشی کارآفرینانه؛ ۳۷- آموزش عملیاتی؛ ۳۸- اختصاص زمان کافی برای مهارت‌آموزی؛ ۳۹- به‌روز بودن اطلاعات و روش‌های آموزشی هنرآموزان؛ ۴۰- به‌روز بودن مواد و محتوای آموزشی؛ ۴۱- آموزش مبانی کارآفرینی؛ ۴۲- آشنایی با اصول و انواع کسب و کار؛ ۴۳- راه‌های یافتن ایده کسب‌وکار؛ ۴۴- تشخیص فرصت‌های کارآفرینی؛ ۴۵- روش‌ها و تکنیک‌های خلاقیت و نوآوری؛ ۴۶- ایجاد مهارت شخصی؛ ۴۷- ایجاد مهارت فنی؛ ۴۸- کسب مهارت تحلیل محیط؛ ۴۹- تسلط بر ابزار و مهارت‌های رشته تحصیلی؛ ۵۰- استفاده از کادر آموزشی و مدیریتی توانمند و آشنا به کارآفرینی؛ ۵۱- استفاده از کارآفرینان برای انتقال تجربیات؛ ۵۲- برگزاری مسابقات علمی و مهارتی؛ ۵۳- کمیت و کیفیت تجهیزات و امکانات آموزشی؛ ۵۴- دسترسی به فناوری اطلاعات و اینترنت؛ ۵۵- مهارت‌آموزی به‌جای محفوظات؛ ۵۶- برخورداری از دانش و اطلاع کافی در زمینه کسب‌وکار.

۱- حمایت خانواده و اطرافیان؛ ۲- شناخت و آگاهی خانواده‌ها از بازار، مشاغل و فرایند کارآفرینی؛ ۳- فرهنگ توزیع ثروت؛ ۴- ترویج برنامه‌ها و فرهنگ کارآفرینی؛ ۵- حمایت معنوی از پروژه‌های کارآفرینی دانش‌آموزی؛ ۶- توسعه کارآفرینی اجتماعی؛ ۷- فرهنگ‌سازی به‌منظور ایجاد منزلت اجتماعی برای هنرستان‌ها و آموزش‌های آن؛ ۸- حمایت معنوی از پروژه‌های کارآفرینی اساتید؛ ۹- رهبری جامعه اساتذت‌آبی؛ ۱۰- فعالیت کنون کارآفرینی؛ ۱۱- فعالیت کارآفرینانه مراکز رشد؛ ۱۲- فعالیت کارآفرینانه مراکز کارآفرینی؛ ۱۳- همکاری و تعاون اساتید و دانش‌آموزان؛ ۱۴- ایجاد نمایشگاه دائمی تولیدات هنرستان‌ها و مراکز فنی‌حرفه‌ای؛ ۱۵- تشکیل شورای کارآفرینی دانش‌آموزی؛ ۱۶- همکاری اساتید با مراکز کارآفرینی؛ ۱۷- الگوسازی مثبت نقش؛ ۱۸- ترویج برنامه‌های کارآفرینی مراکز رشد؛ ۱۹- مراکز مشاوره استعدادیابی کارآفرینانه؛ ۲۰- برگزاری مسابقات علمی و مهارتی؛ ۲۱- کسب مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی؛ ۲۲- رهبری مدیریت استعدادها، کارآفرینانه؛ ۲۳- استفاده از کارآفرینان برای انتقال تجربیات؛ ۲۴- بسترسازی ارائه برنامه‌های کارآفرینی در سیستم آموزشی؛ ۲۵- پروژه‌محوری کار دانش‌آموزی؛ ۲۶- تغییر نگرش نسبت به این‌که هنرجویان فنی‌حرفه‌ای قابلیت ورود به بازار کار را ندارند؛ ۲۷- پیوند نظام آموزش کلاسیک و اجتماعی؛ ۲۸- وجهه اجتماعی رشته‌ها؛ ۲۹- اصلاح فرهنگ مدرک‌گرایی در بین خانواده‌ها؛ ۳۰- تیم‌سازی؛ ۳۱- عمومی بودن آموزش و نوآوری؛ ۳۲- افزایش فارغ‌التحصیلان؛ ۳۳- توجه خانواده‌ها به علاقه‌مندی و آگاهی فرزندان نسبت به تعیین مسیر شغلی فرزندان؛ ۳۴- ایجاد اطمینان به خانواده‌ها نسبت به سالم بودن فضای اخلاقی هنرستان‌ها و دوره‌های کارورزی؛ ۳۵- دعوت از بازنشستگان کارآفرین؛ ۳۶- اصلاح فرهنگ پشت میزنشینی و ارزشمند بودن استخدام دولتی؛ ۳۷- تغییر در نگرش رؤسا و معاونین آموزش و پرورش نسبت به هنرستان‌ها و مراکز فنی‌حرفه‌ای؛ ۳۸- تعامل و همکاری صنعت با مدارس و هنرستان‌های فنی‌حرفه‌ای؛ ۳۹- راه‌اندازی تورهای اشتغال و کارآفرینی؛ ۴۰- اعتمادسازی؛ ۴۱- کمک و احساس مسئولیت به یکدیگر؛ ۴۲- داشتن روابط فردی و گروهی؛ ۴۳- داشتن مهارت روابط اجتماعی؛ ۴۴- الگوی نقش (کارآفرین بودن یکی از اعضای خانواده)؛ ۴۵- حمایت و تشویق خانواده؛ ۴۶- داشتن نیروی انسانی ماهر در خانواده؛ ۴۷- وجود مراکز آموزش و مشاوره؛ ۴۸- به‌کارگیری توصیه‌های فنی کارشناسان؛ ۴۹- نرخ رشد جمعیت؛ ۵۰- تشویق اجتماع به مشارکت فعالانه در طرح‌های کارآفرینی.

فصلنامه علمی کارافن

فصلنامه علمی کارافن

مصادیق برگرفته از روایت‌های مشارکت‌کنندگان در پژوهش

۱ - علاقمندی به رشته‌های هنرستانی؛ ۲ - علاقه و دوست داشتن کار فنی؛ ۳ - انگیزه داشتن برای انجام کارهای فنی و تکنیکی؛ ۴ - علاقه به رماندازی کسب‌وکار مستقل؛ ۵ - آینده‌نگری؛ ۶ - عدم تمایل به داشتن شغل دولتی؛ ۷ - فرصت‌یابی درونی و بیرونی؛ ۸ - رقابت‌پذیری؛ ۹ - الگو قرار دادن افراد کارآفرین موفق؛ ۱۰ - امید و انگیزه در ایجاد شغل برای دیگران؛ ۱۱ - حس مدیر بودن و روی پای خود ایستادن؛ ۱۲ - استقلال‌طلبی؛ ۱۳ - مدیریت سرزودت خود؛ ۱۴ - سرمایه و پس‌انداز شخصی؛ ۱۵ - عدم تمایل به دریافت حقوق کارمندی؛ ۱۶ - علاقه به انجام کارهای چالشی و پر ریسک؛ ۱۷ - شور و اشتیاق کارآفرینانه؛ ۱۸ - داشتن الگوی نقش؛ ۱۹ - انگیزه برای کسب درآمد بیشتر؛ ۲۰ - داشتن ایده‌های نو برای آینده خود؛ ۲۱ - امنیت شغلی بیشتر؛ ۲۲ - اشتیاق به یادگیری بیشتر؛ ۲۳ - توسعه دادن حرفه و کسب‌وکار خود؛ ۲۴ - سازگاری خود با تغییرات؛ ۲۵ - داشتن اعتماد به نفس؛ ۲۶ - روحیه کارآفرینی؛ ۲۷ - میل به استقلال‌طلبی در انجام فعالیت‌های کاری؛ ۲۸ - توانایی در فراهم آوردن امکانات؛ ۲۹ - داشتن تجربه قبلی؛ ۳۰ - داشتن روحیه تعاون و همکاری؛ ۳۱ - توانایی رهبری گروه؛ ۳۲ - توانایی خطرپذیری؛ ۳۳ - استقلال فردی در فعالیت‌ها و تصمیم‌گیری‌ها؛ ۳۴ - باور به توانستن و ممکن دانستن کارهای سخت؛ ۳۵ - علاقه‌مندی به خوداشتغالی و خودانکایی؛ ۳۶ - نداشتن استرس در موقعیت‌های سخت؛ ۳۷ - اهل کار و عمل بودن؛ ۳۸ - ترجیح دادن انجام فعالیت به روش جدید به نسبت قدیم؛ ۳۹ - حاضر به مواجه شدن با چالش‌های سخت؛ ۴۰ - پیشگامی در فعالیت‌ها؛ ۴۱ - اشتیاق زیاد به انجام کارهای بزرگ و جدید؛ ۴۲ - داشتن برنامه‌ریزی؛ ۴۳ - انگیزه تغییر در کیفیت زندگی؛ ۴۴ - راضی نبودن از روش‌های موجود؛ ۴۵ - نداشتن مقاومت درونی در برابر تغییرات؛ ۴۶ - فعال و پُرانرژی بودن؛ ۴۷ - عدم هراس از شکست و ناکامی.

۱ - حمایت از کسب‌وکارهای نوپا و استارت‌آپی؛ ۲ - ایجاد و استقرار دولت الکترونیک؛ ۳ - سرمایه‌گذاری روی استعدادها و جوان و بومی؛ ۴ - الگوی توسعه کارآفرینی؛ ۵ - حمایت دولت از کسب‌وکارهای دانش‌بنیان؛ ۶ - تسهیل در صدور مجوزهای رماندازی کسب‌وکار برای دانش‌آموختگان فنی‌وحرفه‌ای؛ ۷ - سرمایه‌گذاری صنعت روی استعدادها و جوان؛ ۸ - جذب بازار کار از طریق مراکز فنی‌وحرفه‌ای؛ ۹ - تسهیل در صدور مجوزهای برای دانش‌آموختگان فنی‌وحرفه‌ای؛ ۱۰ - قانونگذاری و اجرای مؤثر سیاست‌های اشتغال‌زایی؛ ۱۱ - حمایت از فعالیت‌های کارآفرینی و خوداشتغالی دانش‌آموختگان؛ ۱۲ - هماهنگی ساختارهای اداری؛ ۱۳ - وجود مراکز فنی‌وحرفه‌ای؛ ۱۴ - کارگاه‌های آزاد آموزشی و مهارتی؛ ۱۵ - حمایت آموزش‌وپرورش؛ ۱۶ - قرارداد با مراکز آزاد آموزش مهارتی؛ ۱۷ - تأسیس هسته‌های کارآفرینی در مدارس و آموزش‌وپرورش منطقه؛ ۱۸ - همکاری فنی‌وحرفه‌ای با صنعت؛ ۱۹ - کانون کارآفرینی؛ ۲۰ - مشوق‌های کارآفرینی برای اساتید؛ ۲۱ - مشوق‌های مالیاتی کارآفرینی برای اساتید؛ ۲۲ - مشوق‌های کارآفرینی برای دانش‌آموختگان؛ ۲۳ - استفاده از کادر آموزشی و مدیریتی توانمند و آشنا به کارآفرینی؛ ۲۴ - فعالیت کارآفرینانه مراکز رشد؛ ۲۵ - فعالیت کارآفرینانه مراکز کارآفرینی؛ ۲۶ - حمایت از تولیدات هنرستان‌ها؛ ۲۷ - آموزش و بازآموزی استاد کار و معلمان؛ ۲۸ - نیازسنجی استانی؛ ۲۹ - داشتن معاونت فنی‌وحرفه‌ای در اداره آموزش‌وپرورش؛ ۳۰ - تشکیل شورای کارآفرینی؛ ۳۱ - اختصاص دروس کارآفرینی همگانی؛ ۳۲ - استفاده از کادر آموزشی و مدیریتی توانمند و آشنا به کارآفرینی؛ ۳۳ - همکاری اساتید دانشگاه با مراکز کارآفرینی؛ ۳۴ - ادغام هنرستان و کاروانش؛ ۳۵ - خوابگاه‌های کارآفرین؛ ۳۶ - برگزاری مسابقات علمی و مهارتی؛ ۳۷ - بسترسازی در سیستم آموزشی جهت ارائه برنامه‌های کارآفرینی؛ ۳۸ - تخصیص بودجه؛ ۳۹ - افزایش نهادهای حامی فعالیت‌های کارآفرینی؛ ۴۰ - به‌روز بودن اطلاعات و روش‌های آموزشی؛ ۴۱ - سیستم پاداش و ارتقاء اساتید؛ ۴۲ - رتبه‌بندی کارآفرینی هنرستان‌ها؛ ۴۳ - تعامل و همکاری صنعت با مدارس و هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای؛ ۴۴ - برگزاری و حمایت از تورهای اشتغال و کارآفرینی.

۱ - همکاری تعامل و ارتباط متقابل و مستمر هنرستان با صنایع استان؛ ۲ - چابکی سازمانی هنرستان؛ ۳ - نیازسنجی صنعتی؛ ۴ - ارتباط هنرستان با مراکز رشد؛ ۵ - همکاری معلمان هنرستان با مراکز آموزش کارآفرینی؛ ۶ - تشکیل شورای کارآفرینی در هنرستان؛ ۷ - حمایت از کارکردن در خارج از هنرستان؛ ۸ - وجود مراکز فنی‌وحرفه‌ای؛ ۹ - قرارداد و همکاری متقابل با مراکز آموزش عالی و دانشگاه‌ها؛ ۱۰ - برخورداری از ابزارها و ماشین‌آلات و تجهیزات برای یادگیری عملی؛ ۱۱ - بسترسازی در سیستم آموزشی سپس ارائه برنامه‌های کارآفرینی؛ ۱۲ - اعمال ویژگی سازمانی لازم از جمله حمایت مدیریتی و ساختار سازمانی مناسب؛ ۱۳ - اعمال سیستم آموزشی اثر بخش؛ ۱۴ - اعمال سیستم تشویق برانگیزاننده؛ ۱۵ - تأکید بر شایسته‌سالاری؛ ۱۶ - بهبود همکاری و تعامل با سایر دستگاه‌های دولتی؛ ۱۷ - برنامه آموزش و پژوهشی فنی‌وحرفه‌ای؛ ۱۸ - قوانین و مقررات حمایتی؛ ۱۹ - ساختار سازمانی انعطاف‌پذیر؛ ۲۰ - حمایت‌گری مدیران ارشد؛ ۲۱ - مدیریت و رهبری اثربخش و کارآمد در فنی‌وحرفه‌ای؛ ۲۲ - تفکر استراتژیک؛ ۲۳ - تمرکز بر ارزش افزوده؛ ۲۴ - استفاده از پاداش‌های معنوی؛ ۲۵ - استفاده از پاداش‌های مادی.

۱ - کاهش زمان دسترس‌پذیری به شغل؛ ۲ - پرداخت وام‌ها و تسهیلات کم‌بهره و با تنفس بلندمدت به هنرجویان؛ ۳ - بهره‌برداری از مزیت‌ها و پتانسیل‌های استان برای کارآفرینی؛ ۴ - حمایت از طرف بانک و ادارات و سازمان‌ها؛ ۵ - حمایت مالی از پروژه‌های کارآفرینی معلمان و هنرجویان هنرستان؛ ۶ - استقبال و حمایت سرمایه‌گذاران از پروژه‌های فنی‌وحرفه‌ای؛ ۷ - بازار دست‌نخورده و بکر در بسیاری از حوزه‌های مهارتی؛ ۸ - حمایت مالی از طرح‌های کسب‌وکار دانش‌آموزی؛ ۹ - فراهم کردن زمینه‌های پرداخت تسهیلات بانکی مناسب به هنرجویان جهت حمایت از کار، اشتغال و کارآفرینی؛ ۱۰ - ارائه تسهیلات برای ترغیب بخش خصوصی و نهادهای عمومی جهت سرمایه‌گذاری و مشارکت در رماندازی کسب‌وکار جدید؛ ۱۱ - رفع نیازهای مالی هنرجویان برای رماندازی کسب‌وکار؛ ۱۲ - وجود امکانات و تجهیزات مناسب جهت ایجاد انگیزه و بالا رفتن کارایی دانش‌آموزان؛ ۱۳ - مشوق‌های مالی دولت برای کارآفرینان؛ ۱۴ - توانایی اخذ اعتبارات از بانک‌ها؛ ۱۵ - داشتن سرمایه اولیه؛ ۱۶ - حمایت مالی و اعتباری؛ ۱۷ - حمایت شرکت‌های بیمه از کسب‌وکار؛ ۱۸ - تنوع و رضایت از درآمد؛ ۱۹ - آگاهی از نیازهای تولید و مصرف در منطقه؛ ۲۰ - سهم به‌سزای کسب‌وکارهای خرد در تولید ثروت ملی؛ ۲۱ - ایجاد رونق اقتصادی و مالی برای استان.

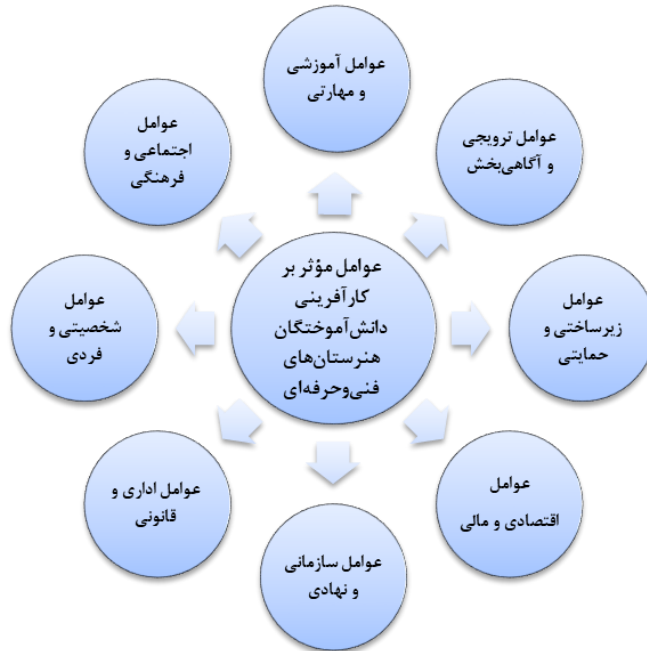

مقاله اصلی	مصادیق برگرفته از روایت‌های مشارکت‌کنندگان در پژوهش
۵ ۴ ۳ ۲ ۱	۱- وجود معاونت فنی‌وحرفه‌ای در اداره آموزش و پرورش؛ ۲- خوبگاه‌های کارآفرین؛ ۳- شبکه‌سازی؛ ۴- تیم‌سازی؛ ۵- ایجاد دولت الکترونیک؛ ۶- تقویت زیرساخت‌ها؛ ۷- در دسترس بودن وسایل حمل‌ونقل و حامل‌های انرژی؛ ۸- قابلیت دسترسی به بازار و مشتریان جدید؛ ۹- تأسیس هسته‌های کارآفرینی در مدارس و آموزش‌وپرورش منطقه؛ ۱۰- همکاری هنرستان با صنعت؛ ۱۱- راه ارتباطی مناسب؛ ۱۲- دسترسی به وسایل نقلیه مناسب؛ ۱۳- در دسترس بودن خدمات زیربنایی (آب و برق و...)؛ ۱۴- استفاده از نهاده‌های جدید؛ ۱۵- توزیع مناسب امکانات و خدمات؛ ۱۶- فاصله از شهر و آلودگی‌های شهری؛ ۱۷- وجود بازارهای محلی، منطقه‌ای، ملی؛ ۱۸- آگاهی از نیازهای مصرف‌کنندگان؛ ۱۹- ایجاد بستر لازم برای تربیت کارآفرینان آینده.
۵ ۴ ۳ ۲ ۱	۱- تبلیغات هنرستان‌ها در زمان انتخاب رشته تحصیلی؛ ۲- تبلیغات کافی مراکز فنی‌وحرفه‌ای در تلویزیون و رسانه ملی؛ ۳- ترویج برنامه‌های کارآفرینی مراکز رشد از طریق رسانه‌ها؛ ۴- انعکاس فعالیت‌های کارآفرینی اساتید و معلمان؛ ۵- انعکاس فعالیت‌های کارآفرینی دانش‌آموزی؛ ۶- تبلیغ مناسب رسانه‌ها در اهمیت مهارت‌آموزی و ارزش کار تولیدی؛ ۷- اطلاع‌رسانی فعالیت‌های انجام گرفته و روند اجرای کارآفرینی در مدارس فنی‌وحرفه‌ای از رسانه‌های جمعی؛ ۸- تبلیغات رسانه‌ها برای راه‌اندازی کسب‌وکار توسط جوانان؛ ۹- دسترس‌پذیر بودن فناوری اطلاعات و ارتباطات؛ ۱۰- آگاهی از نرخ فزاینده بیکاری در استان.

جدول ۳. تحلیل کمی مصادیق و مقولات و اولویت‌بندی عوامل هشت‌گانه بر اساس میزان فراوانی پاسخ‌ها

مصادیق	مهارتی	آموزشی و مهارتی	اجتماعی و فرهنگی	شخصیتی و فردی	اداری و قانونی	سازمانی و نهادی	اقتصادی و مالی	زییرساختی و حمایتی	آگاهی‌بخش	جمع
فراوانی	۵۶	۴۹	۴۷	۴۴	۲۵	۲۱	۱۹	۱۰	۲۷۱	
درصد	۲۰/۶۶	۱۸/۰۸	۱۷/۳۴	۱۶/۲۴	۹/۲۲	۷/۷۵	۷/۰۱	۳/۷	۱۰۰	
اولویت	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	-	

همان‌گونه که در جدول ۳ ملاحظه می‌شود، بر اساس میزان فراوانی مصادیق برگرفته از مصاحبه‌های مشارکت‌کنندگان در پژوهش، از میان هشت عامل مؤثر بر کارآفرینی دانش‌آموختگان هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای شهرستان کرمانشاه، «آموزشی و مهارتی» با بیشترین فراوانی (۵۶) اولویت اول را به‌خود اختصاص داده است. این بدین معناست که عوامل مذکور، بیشترین نقش را در کارآفرینی دانش‌آموختگان هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای شهرستان کرمانشاه، ایفا می‌کنند. پس از عوامل آموزشی و مهارتی، رتبه دوم متعلق به «عوامل اجتماعی و فرهنگی» با فراوانی ۴۹ بود. به همین ترتیب، «عوامل شخصیتی و فردی» با فراوانی ۴۷، «عوامل اداری و قانونی» با فراوانی ۴۴، «عوامل سازمانی و نهادی» با فراوانی ۲۵، «عوامل اقتصادی و مالی» با فراوانی ۲۱، «عوامل زیرساختی و حمایتی» با فراوانی ۱۹، و درنهایت «عوامل ترویجی و آگاهی‌بخش» با فراوانی ۱۰، اولویت‌های سوم تا هشتم را به‌خود اختصاص دادند. عوامل مؤثر بر کارآفرینی دانش‌آموختگان هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای شهرستان کرمانشاه، در قالب شکل ۱ ارائه شده است. در ادامه به ترتیب و تناسب هریک از عوامل مورد اشاره و زیرمقوله‌های آن‌ها به‌همراه برخی از شواهد گفتاری مشارکت‌کنندگان در پژوهش، ارائه و تبیین می‌شود.

شکل ۲. عوامل مؤثر بر کارآفرینی دانش‌آموختگان هنرستان‌های فنی‌و حرفه‌ای (منبع: یافته‌های پژوهش)

عوامل آموزشی و مهارتی

کارآفرینی در نظام آموزش و پرورش، فرآیند منظم و مستمری است که از یک‌سو به شناسایی و بهره‌برداری اثربخش از کلیه منابع درونی و بیرونی نظام آموزشی منجر می‌شود و از سوی دیگر موجب ایجاد فرصت‌های جدید یاددهی و یادگیری می‌شود. این فرآیند با تکیه بر دو محور آموزش فراگیر کارآفرین و فراهم ساختن زمینه‌های بروز و ظهور آن، محقق می‌گردد. متولیان آموزش به‌دنبال آن هستند تا با ایجاد فرآیندهای یادگیری مشارکتی، سازنده و اثربخش، باعث توسعه مهارت‌هایی شوند که منجر به تقویت و بروز ویژگی‌های خلاقانه در فرآیند آموزش به افراد شوند. راهکار حصول این فرآیند سازنده و دانش‌آفرین، نقشی است که مدرس در اداره این امر برعهده گرفته است تا با انجام فعالیت‌های شناختی به فراگیران طی مراحل کسب تسلط علمی و عملی کمک کند. البته نوع فعالیت بسته به شیوه تدریس و نوع تفکر و یادگیری متفاوت است. همان‌طور که در جدول ۲ نشان داده شده است؛ به زعم مشارکت‌کنندگان در پژوهش، تعیین پروژه و تکلیف به‌صورت مشارکتی (فردی و گروهی) فرصت مناسبی برای ایجاد تعامل در اختیار یادگیرندگان قرار می‌دهد. ازجمله مفاهیم مربوط به این مقوله می‌توان به کارآفرین‌محور بودن آموزش‌ها و دوره‌های آموزشی، آموزش و بازآموزی استاد کار و معلمان هنرستان، کاربردی بودن آموزش‌ها، کاربردی بودن سرفصل‌ها و مواد آموزشی در هنرستان، مهارت‌آموزی و کسب تجربه در دوران تحصیل در هنرستان، و... اشاره کرد. در راستای اهمیت این موضوع مشارکت‌کننده شماره ۳ چنین بیان داشت که: «*ینجانب به علت کسب مهارت‌هایی که از هنرستان آموختم، به‌راحتی و سریع جذب بازار کار شدم و توانستم کسب‌وکارم را راه‌اندازی کنم. مهارت‌هایی که باعث شد من کارگاهم را تأسیس کنم مانند تراشکاری، جوشکاری، ساخت قطعات و کار با دستگاه‌های مختلف مثل دستگاه فرز، دریل و غیره و همچنین کار با نرم‌افزارهایی مثل اتوکد بود. از لحاظ علمی مهارت‌آموزی می‌تواند به موفقیت*

دانش‌آموزانی که در رشته فنی تحصیل می‌کنند کمک شایانی کند و خود من چون هنرستانی بودم این مهارت‌ها باعث شد من به راحتی کسب‌وکارم را راه‌اندازی کنم و این به سبب تجارب و دانشی بود که در هنرستان کسب کردم.»

مشارکت‌کننده دیگر با کد ۱۳ اظهار داشت: «یادگیری و مهارت‌آموزی البته بستگی به هنرستانی که درس خواندی دارد. هنرستانی که ما درس خواندیم نسبت به دیگر هنرستان‌ها خوب بود؛ چون هنرستان ما نمونه دولتی بود و اساتید علم این کار را داشتند که به ما چیزهایی یاد بدهند و ما نسبت به دیگر دانش‌آموزان که در هنرستان‌های دیگر تحصیل کردند از نظر مهارت و یادگیری بهتر و بالاتر هستیم. و برای بازار کار تقریباً مفید بوده است.»

شرکت‌کننده دیگر با کد ۱۷ در این جهت پاسخ داد که: «اگر جوانان ما با مهارت‌های ویژه از جمله مهارت‌های کارآفرینی آگاهی کامل داشته باشند و همچنین با این‌گونه مهارت‌ها آشنا باشند بعد از به پایان رساندن تحصیلاتشان می‌توانند برای خود شغل مناسب در جهت علاقه و مهارت ایجاد کنند که اینگونه باعث می‌شود کسب و کار داشته باشند و برای خودشان مستقل شوند.» شرکت‌کننده دیگر با کد ۸ بیان کرد که: «در تمام کشورها، آموزش و توسعه کارآفرینی به‌عنوان یک اصل مهم در مدارس و دانشگاه‌ها در حال اجرا است و کسانی که بعد از اتمام تحصیلات وارد بازار کار می‌شوند آموزش دیده هستند و این باعث رقابت بیشتر می‌شود و برای سازگاری با بازارهای جهانی که اینگونه افراد وارد آن می‌شوند باید فکری درست برای آموزش جوانان و نوجوانان خود داشته باشیم تا با ورود به دنیای اقتصادی جدید، دچار آسیب‌های جبران‌ناپذیر نشوند.»

عوامل اجتماعی و فرهنگی

آموزش می‌تواند فرهنگ کارآفرینی را در بین هنرجویان ترویج کرد و شاخص‌های این فرهنگ در جهت توسعه بیشتر عمل کند. فرهنگ و آموزش کارآفرینی مانند دو سیستم باز بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند به طوری که افزایش آموزش کارآفرینی باعث ترقی شاخص‌های فرهنگ کارآفرینی و در نتیجه رشد و تعالی کارآفرینی و نهادینه شدن فرهنگ آن می‌شود و از سوی دیگر با رشد فرهنگ کارآفرینی سطح آموزش کارآفرینی نیز تغییر یافته و این تعامل سبب رشد و توسعه اقتصادی و منجر به تولید ملی می‌شود. تالکوت پارسونز^۱ جامعه‌شناس شهیر آمریکایی که نظریه‌های خود را در چهار نظام زیستی، فرهنگی، نظام اجتماعی و دینی بیان کرده است، توسعه فرهنگ خلاقیت و ابتکار را محصول نظام اجتماعی و تحت تأثیر نهاد خانواده و مدرسه می‌داند که در پرتو آن، انگیزه کنشگران برای به‌عهده گرفتن نقش‌های تولیدی بالا می‌رود. ماکس وبر^۲ جامعه‌شناس بزرگ آلمانی در تشریح تبیین چگونگی شکل‌گیری تمدن نوین صنعتی و سرمایه‌داری در مغرب زمین به مفهومی اشاره می‌کند که این مفهوم به زبان امروزی، همان فرهنگ کارآفرینی است. وبر توسعه فرهنگ کارآفرینی را متأثر از چهار عامل تشویق به کار برای سعادت، خطرپذیری برای تغییر سرنوشت، برنامه‌ریزی برای آینده و صرفه‌جویی می‌داند (خدادادحسینی و متقی، ۲۰۰۸). فرهنگ کارآفرینی، نوعی فرهنگ اجتماعی است که رفتار کارآفرینانه را تشویق می‌کند. بستر فرهنگی مهمترین عامل زیربنایی و یا حتی مبنا و اساس سایر بسترهای لازم برای کارآفرینی است (مختارپور و شوریج، ۲۰۲۲). فرهنگ جامعه در سطح ملی نیز با تأثیرات قابل توجهی که بر روی ویژگی‌های اکتسابی فرد می‌گذارد و همچنین محدودیت‌ها و فرصت‌هایی که برای سازمان‌ها ایجاد می‌کند، تأثیرات قابل توجهی بر فرایند کارآفرینی می‌گذارد. در توسعه فرهنگ کارآفرینی باید چند هدف اساسی دنبال شود: ایجاد بستر لازم برای تربیت کارآفرینان، تشویق افراد به مشارکت فعالانه در طرح‌های کارآفرینی، تشویق سازمان‌های دولتی و غیردولتی، حمایت از فعالیت‌های کارآفرینی، حمایت خانواده و

¹ Talcott Parsons

² Maks Veber

اطرافیان، شناخت و آگاهی خانواده‌ها از بازار، مشاغل و فرآیند کارآفرینی، فرهنگ توزیع ثروت، ترویج برنامه‌ها و فرهنگ کارآفرینی.

در راستای اهمیت این موضوع و حمایت خانواده‌ها و جامعه نسبت به تحصیل در هنرستان‌ها هنرجوی با کد ۱۸ عنوان می‌کند: «باید دید جامعه نسبت به رشته کارودانش و فنی‌وحرفه‌ای تغییر کند؛ چون بیشتر مردم فکر می‌کنند فقط دانش‌آموزان ضعیف و ناتوان تحصیلی در این رشته‌ها تحصیل می‌کنند اما بعضی از دانش‌آموزان با علاقه به هنرستان‌ها می‌روند و موفقیت‌های خوبی هم دارند». هنرجوی با کد ۸ می‌گوید: «باید نگاه مسئولین و مردم نسبت به هنرستان‌ها تغییر اساسی داشته باشد؛ زیرا مسئولین در حرف هنرستان‌ها را مهم تلقی می‌کنند اما این دیدگاه فقط در حد حرف است و خیلی در عمل به آن پایبند نیستند و خانواده‌ها هم باید ارزش کارهای فنی را درک کنند تا بتوانیم کشور را از این تنگنای اقتصادی نجات دهیم.» مصاحبه‌کننده شماره ۱ بیان داشت که: «خانواده می‌تواند به‌عنوان یکی از عناصر اجتماعی، نقش‌هایی را برای دانش‌آموزان تعریف کند؛ مثل نقش تصمیم‌گیری، جدی گرفتن فرد در خانواده، اگر خانواده‌ها اجازه دهند در مباحث تصمیم‌گیری حضور پیدا کنند می‌تواند عامل فرهنگ کارآفرینی ایجاد شود و مشارکت دادن آنها در مشاغل می‌تواند بسیار کمک‌کننده باشد.» یکی از شرکت‌کنندگان با کد ۵ پیرامون این مضمون عنوان داشت که: «پیشنهاد من این است که دولت ما قبل از هر چیزی، ابتدا فرهنگ کارآفرینی را نهادینه کند و باور به اهمیت کارآفرینی را در ذهن مردم ایجاد کند. تا زمانی که کارآفرینی در جامعه ما فرهنگ‌سازی و نهادینه نشود و دولت اقداماتی در این خصوص انجام ندهد، نباید انتظار ظهور کارآفرینی در جامعه را داشته باشیم».

عوامل شخصیتی و فردی

این مقوله بر معماری مدیریت استعداد کارآفرینانه دانش‌آموزان تأثیر می‌گذارد و در برگزیده مفاهیم حمایت استادان، مهارت‌های فردی، توسعه استعدادهای کارآفرینانه بوده‌اند. درحقیقت تنوع ظرفیت‌ها و توانایی دانش‌آموزان در هنرستان‌ها باعث شکل‌گیری این بینش می‌شود که باید الگویی متمایز برای استعداد کارآفرینانه دانش‌آموزان تشکیل شود. حمایت استادان در هنرستان‌ها می‌تواند باعث شکل‌دهی شخصیت دانش‌آموزان برای انجام فعالیت‌های کارآفرینانه ازسوی دانش‌آموزان مستعد شود. یکی از رویکردهای مهم در توسعه کارآفرینی، رویکرد ویژگی‌های شخصیتی است که با این فرض شکل گرفته است که برای پرورش و افزایش کارآفرینان در جامعه باید شماری از ویژگی‌های شخصیتی را در افراد تقویت کرد. در این رویکرد باور بر این است که برای گسترش کارآفرینی در جامعه یا باید افرادی را که ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینی دارند در جامعه جستجو کرد یا اینکه با آموزش و مشاوره ویژگی‌های شخصیتی را در افراد پرورش داد. از چند دهه پیش، برخی روان‌شناسان و پژوهشگران درصدد کشف ویژگی‌ها شخصیتی کارآفرینان برآمدند. محور عمده این تحقیقات را انگیزه پیشرفت، خلاقیت، اعتماد به نفس، مخاطره‌پذیری، کانون کنترل درونی و مسئولیت‌پذیری تشکیل می‌دهند. این مطالعات نشان می‌دهد کارآفرینان افرادی خلاق، مخاطره‌پذیر، متکی به خود و دارای عزم و اراده، استقلال فکری، عزت نفس، تعهد و پشتکار هستند. کارآفرینی به عنوان یک ویژگی اکتسابی و نه یک ویژگی ارثی و ژنتیکی به حساب می‌آید. توجه به آموزش کارآفرینی در سنین پایین باعث رشد هرچه بیشتر و بهتر کارآفرینی در افراد می‌گردد. آموزش کارآفرینی هم به عنوان علم که همان آموزش اصول کسب‌وکار و هم از جنبه هنر، که شامل تجربه و ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینان است که شامل توفیق‌طلبی، تمایل به استقلال، خلاقیت و فرصت‌طلبی، شهود و مرکز کنترل درونی باید مورد نظر قرار بگیرد تا باعث شکل‌گیری ویژگی‌های روحی و شخصیتی در فراگیران گردد. در همین راستا هنرجو شماره اظهار داشت که: «من قبل از اینکه وارد هنرستان شوم پیش‌زمینه کار فنی داشتم و هنرستان هم به من در ارتقای کار کمک کرد؛ اما کسانی که زمینه کار فنی ندارند و از صفر شروع می‌کنند یاد گرفتن کار فنی در هنرستان به ویژگی‌های فردی و شخصیتی آن‌ها بر می‌گردد، مثل انگیزه و علاقه خود دانش‌آموز. اگر ما دانش‌آموزان انگیزه و علاقه کافی داشتیم قطعاً چیزهای زیادی می‌توانیم یاد بگیریم» هنرجوی

شماره ۷ اظهار داشت: «فرق چندانی بین دانش‌آموزان رشته نظری و فنی نباید باشد و این ذهنیت باید تغییر کند که هر کس از نظر درسی ضعیف است وارد هنرستان می‌شود، من خودم در زمان متوسطه که تعیین رشته می‌شد معدل بالایی داشتم (۱۹) و فقط به خاطر علاقه بود که هنرستان را انتخاب کردم و باید همانند دیگر رشته‌ها به رشته‌های فنی هم بها داده شود». مشارکت‌کننده شماره ۱۱ اظهار داشت که: «هنرستان ابتدا راهش را به شما نشان می‌دهد و این طور نیست که شما بعد از هنرستان همه چیز را بلد باشی و خودت در ادامه بعد از هنرستان باید تلاش کنی و کار یاد بگیری. البته دانش‌آموزانی که از هنرستان فارغ‌التحصیل می‌شوند، برای تکمیل شدن دانش خود می‌توانند در دانشگاه هم تحصیل کنند و با یادگیری تخصصی بیشتر کار یا در کارگاه‌هایی که رشته تخصصی آنها هست باید کار یاد گرفته و بعد از کامل شدن از نظر مهارت، خواهند توانست خود کارآفرین شده و برای جامعه هم مفید واقع شوند». مشارکت‌کننده شماره ۹ اظهار داشت که: «ویژگی‌های شخصیتی دانش‌آموز عامل محوری است. عامل مهم در موفقیت، مدیریت استعداد کارآفرینی است. طراحی درست محتوای دروس هم عامل مهم است. یک پکیج کامل کارآفرینی در هنرستان‌ها می‌تواند پدیده محوری باشد که شامل دروس کارآفرینی و رویدادها و زیرساخت‌ها و فضاهایی برای مشارکت دانش‌آموزان جهت آموزش کارآفرینی و شبکه‌سازی و با محیط کسب‌وکار آشنا شوند و در عین حال درس کارآموزی تقویت شود. ارتباط بیشتر با صنعت وجود داشته باشد».

عوامل اداری و قانونی

یکی از مضامین که در جریان فرایند مصاحبه از اظهارات شرکت‌کنندگان برداشت شده است تأکید بر بهبود فرایندهای اداری و قوانین و مقررات حاکم بر فضای کارآفرینی بود؛ به این صورت که طی چند دهه گذشته، دولت‌ها به‌طور جدی به تشویق کارآفرینی پرداخته‌اند؛ زیرا کارآفرینی موجب بهره‌مندی مردم و کشور می‌شود. قبل از آن که افراد بتوانند کاری را شروع کنند، باید دارای سرمایه، تکنولوژی، تسهیلات لازم برای تولید کالا و نیروی کار مناسب باشند. همچنین باید دارای روحیه مناسب و شرایط روانی متعادل برای موفقیت در کارآفرینی باشند. از جمله مفاهیم مربوط به این مقوله می‌توان به حمایت از کسب‌وکارهای نوپا و استارت‌آپی، ایجاد و استقرار دولت الکترونیک، سرمایه‌گذاری روی استعدادهای جوان و بومی، الگوی توسعه کارآفرینی، حمایت دولت از کسب‌وکارهای دانش‌بنیان، تسهیل در صدور مجوزهای راهاندازی کسب‌وکار برای دانش‌آموختگان هنرستان، رتبه‌بندی کارآفرینی هنرستان‌ها، تعامل و همکاری صنعت با مدارس و هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای، راه‌انداختن تورهای اشتغال و کارآفرینی و ... اشاره داشت.

در این راستا هنرجوی با کد ۲۰ اظهار کرد که: «بعد از اینکه فارغ‌التحصیل شدی و کارگاهی راه‌انداختی و چند نفر هم مشغول به کار کردی، در ادامه باید از طرف ادارات، صنایع و بانک‌ها حمایت شوی که متأسفانه بعضی از قوانین نه تنها تسهیلگر نیستند بلکه مانع هم هستن و حتی من در کنار این کار خط تولید دیگری رو می‌خواستم راه‌اندازی کنم و دنبال جواز آن بودم ولی در همین صنعت و معدن اینقدر موانع ایجاد کردن که عملاً به ما می‌گفتند که دنبال این کار نروید. و به‌طور کلی در غرب کشور و همین کرمانشاه هیچ حمایتی از کارآفرین نمی‌شود؛ نه از طرف صنعت و معدن، نه از طرف بانک و حتی آموزش و پرورش و این باعث شده که آمار بیکاری در این استان نسبت به استان‌های دیگر بالا باشد... و این به‌خاطر این است که مدیرانی که در این ادارات هستند نگاه کارآفرینانه ندارند و کسی که در رأس کار می‌باشد دغدغه‌های کارآفرینان را درک نمی‌کند».

عوامل سازمانی و نهادی

عوامل سازمانی و نهادی مقوله دیگری است که بر مدیریت استعداد کارآفرینانه دانش‌آموزان تأثیر می‌گذارد. این مقوله دربرگیرنده مفاهیمی همچون برنامه آموزشی، پژوهشی و فرهنگی هنرستان، چالش‌های طراحی کارآفرینی،

قوانین و مقررات، ساختار سازمانی، حمایت‌گری مدیران ارشد، مدیریت و رهبری، تفکر استراتژیک، تمرکز بر ارزش افزوده، استفاده از پاداش‌های معنوی و مادی است. معماری مدیریت استعداد کارآفرینانه هنرجویان مستلزم ایجاد عوامل سازمانی برای مدیریت استعداد کارآفرینانه است. یکی از مواردی که توسط بیشتر مشارکت‌کنندگان در پژوهش مطرح شد، فقدان برنامه سازمانی و تفکر استراتژیک در حوزه مدیریت استعداد کارآفرینانه دانش‌آموزی است. اینکه کارآفرینی و هنرستان کارآفرین ساختارش مشخص باشد، مشخص است که دانش‌آموز پس از ورود به هنرستان به چه کسی تحویل داده می‌شود. یعنی رها نمی‌شود. دانش‌آموز را تحویل امور فرهنگی می‌دهند، برنامه شما برای این دانش‌آموز تازه وارد چیست؟ برای ورودش به کارآفرینی چه برنامه‌هایی دارید؟ برنامه‌ها را که اجرا کردید، خروجی برنامه‌ها را به آموزش بدهید. آموزش، خروجی برنامه‌ها را به برنامه پژوهشی و ارتباط با صنعت بدهد ... این نشان می‌دهد که یک سیستم مدیریت استعداد کارآفرینانه دانش‌آموزی وقتی موفق بوده و عملی خواهد شد که توجه به استعدادهای کارآفرینانه دانش‌آموزی در برنامه‌های سازمانی و تفکر استراتژیک مهم باشد. البته برخی مشارکت‌کنندگان اعتقاد داشتند که عدم هم‌راستایی برنامه‌های آموزشی، فرهنگی، پژوهشی و کارآفرینی در هنرستان‌ها از عوامل مهمی هستند که نیازمند ایجاد ساختاری هم‌گرا جهت تحقق اهداف کارآفرینانه می‌باشد. و ضعف تخصص مدیران عالی و ارشد هنرستانی در این زمینه باعث واگرایی فعالیت‌های کارآفرینانه هنرستانی می‌گردد. به هر حال اگر عوامل سازمانی اهمیت مدیریت استعداد کارآفرینانه دانش‌آموزی را درک و به آن باور داشته باشند. می‌توان امیدوار بود که از سیستم مدیریت استعداد کارآفرینانه به صورت پویاتری حمایت شود. در این راستا مشارکت‌کننده شماره ۶ بیان کرد: «بزرگ‌ترین مسئله و مشکل در زمینه مدیریت استعداد کارآفرینانه ذهنیت است. ذهنیت و دید کارآفرینانه در هنرستان‌های ما وجود ندارد. کاری است که هم از پایین و هم از بالا هنرستان‌ها باید برای آن برنامه‌ریزی شود ما خیلی از دانش‌آموزان را داریم تشویق به کارآفرینی می‌کنیم. ولی فردا می‌آیند می‌بیند استاد و رئیس هنرستان هیچ دید کارآفرینانه ندارند! بنابراین این دانش‌آموز مایوس می‌شود. یا مثلاً استادی در مورد کارآفرینی صحبت می‌کند ولی این استاد در زندگی تا حالا یک خودکار هم نفروخته است!». مصاحبه‌شونده شماره ۹ اظهار داشت که: «مهم‌ترین راهی که می‌توان جامعه را اصلاح کرد این است که جامعه را با کار کردن اصلاح کرد و هر فارغ‌التحصیلی باید بداند که در هنرستان آمده ثروت‌سازی کند. این تغییر دیدگاه‌ها هم در هنرستان‌ها و هم در استادان باید اتفاق بیفتد و طبعاً در این راستا نیز روش آموزشی باید دچار تغییر شود. آلمان اخیراً مدیریت هنرستان‌های خودش را تغییر داد. هنرستان به صورت هیئت مدیره‌ای اداره می‌شود و رئیس هنرستان رئیس این هیئت مدیره بود. همان ساختارهای که در بیرون شناخته شده بود به هنرستان هم نفوذ کرد. یعنی ساختارهای بخش موفق خصوصی دارد، هنرستان‌ها را هم اداره می‌کند».

عوامل اقتصادی و مالی

از جمله مؤلفه‌های کلیدی و ضرورت‌های لازم در شکل‌گیری فعالیت‌های کارآفرینی فراهم بودن محیط اقتصادی مناسب و دسترسی به منابع مالی است. با توجه به زندگی معیشتی و در آغاز جوانی بودن بسیاری از فارغ‌التحصیلان، غالباً فاقد سرمایه لازم برای ایجاد کسب‌وکار هستند و احتیاج به منابع حمایتی دیگری دارند، مانند دریافت وام‌هایی با سود کم و دوره بازگشت طولانی‌مدت از بانک‌ها. بر اساس نظر کارشناسان، افزایش نرخ بیکاری به‌عنوان محرکی برای شروع کسب‌وکار شناخته می‌شود. در واقع بیکاری، افراد جویای کار را به خوداشتغالی سوق می‌دهد. دسترسی به منابع مالی نیز از جمله مؤلفه‌های کلیدی بوده که در شکل‌گیری فعالیت‌های کارآفرینی نقش مهمی دارد. افزایش جریان‌های اعتباری به بخش خصوصی، دسترسی آسان‌تر به منابع مالی را در پی دارد که این امر خود به شکل‌گیری کسب‌وکارهای جدید و همچنین توسعه کسب‌وکار منجر خواهد شد. در جهان امروز که شرایط پیچیده اقتصادی حکمفرما است و هر لحظه احتمال تغییر وضعیت اقتصادی وجود دارد، نقش کارآفرینان بسیار حائز اهمیت است.

کارآفرینان با ریسک‌پذیری و خلاقیت در کسب‌وکار خود، ثبات را به اقتصاد کشور باز می‌گردانند. کارآفرین این قدرت را داراست که با پیش‌بینی نیازهای کشور، راه‌حل‌های اقتصادی برتری را ارائه کند. در این مقوله می‌توان به مفاهیمی چون پرداخت وام‌ها و تسهیلات کم‌بهره و با تنفس بلندمدت به هنرجویان، بهره‌برداری از مزیت‌ها و پتانسیل‌های استان برای کارآفرینی، حمایت بانک‌ها و ادارات و سازمان‌ها، حمایت مالی از پروژه‌های کارآفرینی معلمان و هنرجویان هنرستان، استقبال و حمایت سرمایه‌گذاران از پروژه‌های هنرستان، اشاره کرد. کارآفرینی بر اقتصاد کشور تأثیرات مثبت دارد و اگر جامعه‌ای به دنبال اقتصادی توسعه‌یافته و پیشرفته است، باید فضای رشد و توسعه کارآفرینی را مهیا سازد و از کارآفرینان حمایت کند؛ چون موفقیت یک کارآفرین برای اقتصاد سودآور بوده و شکست آن نیز بی‌شک تبعاتی برای اقتصاد همراه خواهد داشت. در این راستا شرکت‌کننده با کد ۱۹ اظهار داشت که: «به نظر من اگر هنرستان‌ها از دولت امتیاز ویژه‌ای بگیرند که به هنرجویان بعد از اخذ مدرک دیپلم، حمایت‌های مالی لازم را در این زمینه فراهم سازند، مثلاً وام‌هایی را البته نه با شرایط سختی که الان وجود دارد برای تأسیس کسب‌وکار به فارغ‌التحصیلان توانا در این عرصه اختصاص دهد؛ می‌توان انگیزه و علاقه به کارآفرینی را در هنرجویان ایجاد کرد».

عوامل زیرساختی و حمایتی

یکی از مضامینی که در جریان فرآیند مصاحبه‌ها از اظهارات شرکت‌کنندگان در پژوهش برداشت شده است، تأکید بر حمایت‌های همه‌جانبه دولت از اشتغال‌زایی و کارآفرینی بود. به این صورت که طی چند دهه گذشته، دولت‌ها به طور جدی به تشویق کارآفرینی پرداخته‌اند؛ زیرا کارآفرینی در نهایت موجب رفاه مردم و کشور می‌شود. قبل از آنکه افراد بتوانند کاری را شروع کنند، باید دارای سرمایه، فناوری، تسهیلات لازم برای تولید کالا و نیروی کار مناسب باشند. از جمله مفاهیم مربوط به این مقوله می‌توان به وجود معاونت فنی و حرفه‌ای در اداره آموزش و پرورش، خوابگاه‌های کارآفرین، شبکه‌سازی، تیم‌سازی، ایجاد دولت الکترونیک، تقویت زیرساخت‌ها، در دسترس بودن وسایل حمل‌ونقل و حامل‌های انرژی، قابلیت دسترسی به بازار و مشتریان جدید، تأسیس هسته‌های کارآفرینی در مدارس و آموزش و پرورش منطقه اشاره کرد. رسالت هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای، تربیت هنرجویانی است که پس از فراغت از تحصیل با اتمام دوره آموزشی بتوانند به آسانی در محیط کار از مهارت خود استفاده نموده و از عهده کارهای محوله برآیند و خود را با تغییرات فناوری هماهنگ سازند. این امر مستلزم آن است که برنامه‌های آموزشی هنرستان‌ها متناسب با نیازهای جامعه و بازار کار طراحی شود. نوع حمایت عوامل سازمانی در هنرستان‌ها از کارآفرینی و استعداد‌های کارآفرینی دانش‌آموزان بسیار مهم است. حمایت‌های معنوی و مادی هنرستان‌ها از طرح‌ها و برنامه‌های مدیریت استعداد کارآفرینانه می‌تواند زمینه‌ساز رشد این سیستم در هنرستان‌ها باشد. همچنین این حمایت‌ها باید از مدیریت استعداد کارآفرینانه مستمر بوده و به‌صورت مقطعی و دوره‌ای نباشد. این امر نیازمند زیرساخت‌ها و برنامه‌های استراتژیک می‌باشد که مدیران عالی آن را طرح‌ریزی کرده باشد و با بودجه‌های هدایت‌شده حمایت شود. مشارکت‌کننده شماره ۱۲ این را بیان کرد که: «... مثلاً هنرستان از اعضای خود بخواهد وقتی به تو پاداش می‌دهیم یا مدرک می‌دهیم که بتوانی یک یا ۱۰ تا مشکل را حل کنی که اینجا هم دانش‌آموز کار دارد هم استاد پاداش دریافت می‌کند و هم هنرستان رسالت خودش را انجام داده است و هم بودجه خودش را تأمین می‌کند و اما امروزه در این زمینه استاد دغدغه‌ای ندارد چون آخر ماه حقوقش را دریافت می‌کند.» البته این مباحث و عوامل سازمانی تحت تأثیر شرایط سیاسی هم می‌باشد و هنرستان‌ها براساس تصمیم‌گیری‌های کلان ساختارشان را شکل می‌دهند و زیرساخت‌ها را تقویت می‌کنند که در این زمینه مجلس شورای اسلامی و دولت در راستایی کارآفرینی هنرستان برنامه‌های کلانی را باید تدوین کرده و آن را اجرا کنند.

عوامل ترویجی و آگاهی‌بخش

وقتی کارآفرینی به عنوان یک پدیده اجتماعی در نظر گرفته می‌شود، رسانه‌های جمعی و به‌خصوص تلویزیون در ارتقا، نهادینه‌سازی و درنهایت ترویج کارآفرینی می‌توانند تأثیرگذار باشند. از طرفی، برای یادگیری کارآفرینی، داستان‌هایی در مورد کارآفرینان و با توصیه‌هایی در مورد اداره یک کسب‌وکار می‌توانند مورد استفاده بینندگان در زمان مناسب در زندگی شود. با توجه به اهمیت مهارت‌آموزی و تربیت شهروند کارآفرین در هنرستان‌ها، باید همه نهاد‌های تأثیرگذار در جامعه اهمیت این مراکز و مراکز مشابه مانند مراکز آموزشی سازمان فنی‌وحرفه‌ای را فرهنگ‌سازی صحیح نموده تا جامعه و والدین با نگاه مثبت به کار و تولید، از ثبت‌نام فرزندان مستعد و علاقمند در این مراکز استقبال کنند. یافته‌ها نشان می‌دهد که رسانه‌ها به‌جهت همان خاصیت تبلیغی و فرهنگ‌سازی از شیوه مخصوص و مدل ذاتی خودشان (مخصوصاً رسانه‌های دیداری، شنیداری و چاپی، تلویزیونی و مطبوعاتی) نقش بسزایی در ترویج فرهنگ کارآفرینی و ایجاد پایه‌ها و اصول صحیح و لازم کارآفرینی در برنامه‌هایشان دارند و مطبوعات هم به دلایل ویژگی‌های نوشتاری و ساختاری و اجتماعی خود به فراگیری این موضوع کمک می‌کنند. برخی از مفاهیم مربوط به این مقوله عبارتند از: تبلیغات هنرستان‌ها در انتخاب رشته، تبلیغات کافی مراکز فنی‌وحرفه‌ای در تلویزیون، ترویج برنامه‌های کارآفرینی مراکز رشد، انعکاس فعالیت‌های کارآفرینی استادان و دانش‌آموزان، تبلیغ مناسب رسانه‌ها در اهمیت مهارت‌آموزی و ارزش کار تولیدی، اطلاع‌رسانی از فعالیت‌های انجام گرفته و روند اجرای کارآفرینی در مدارس از رسانه‌های جمعی، تبلیغات رسانه‌ها برای راه‌اندازی کسب‌وکار توسط جوانان. در این راستا هنرجو با کد ۱۵ بیان داشت که: «یکی از راه‌های جذب و علاقه‌مند کردن دانش‌آموزان به هنرستان‌ها، تبلیغات است که از طریق ساخت سریال‌های تلویزیونی و یا قرار دادن بنرهای مناسب در سطح شهر و حتی بازدید علمی دانش‌آموزان متوسطه اول از کارگاه‌های تولیدی و کارخانه‌ها، آن‌ها را تشویق به انتخاب رشته‌های فنی در هنرستان می‌کند». هنرجوی دیگری با کد ۱۴ اظهار داشت که: «تبلیغات در انتخاب رشته‌ها مهم است. دانش‌آموز احساس می‌کند که فردی که به کار آزاد مشغول است با کسی که کار اداری می‌کند، جایگاه اجتماعی پایینی دارد. در صورتی که به هیچ وجه درست نیست. مثلاً من که اشتغال‌زایی و به عنوان کارآفرین ۷ نفر نیرو دارم که برایم کار می‌کنند و ایجاد شغل کرده‌ام، این درحالی است که بعضی ادارات کلاً ۷ نفر کارمند ندارند».

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف شناسایی عوامل مؤثر بر کارآفرینی دانش‌آموختگان هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای شهرستان کرمانشاه با استفاده از روش پدیدارشناسی انجام پذیرفت. تحلیل استقرایی داده‌ها و یافته‌های پژوهش حکایت از این داشت که «عوامل آموزشی و مهارتی»، «عوامل اجتماعی و فرهنگی»، «عوامل شخصیتی و فردی»، «عوامل اداری و قانونی»، «عوامل سازمانی و نهادی»، «عوامل اقتصادی و مالی»، «عوامل زیرساختی و حمایتی» و «عوامل ترویجی و آگاهی‌بخش» به‌عنوان عواملی که بر کارآفرین شدن و راه‌اندازی کسب‌وکار توسط دانش‌آموختگان هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای شهرستان کرمانشاه تأثیرگذار بودند، شناسایی شدند. از جمله عواملی که در کارآفرین شدن دانش‌آموختگان هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای تأثیرگذار است «عوامل آموزشی و مهارتی» است. آموزش از طریق افزایش، بهبود و توسعه نگرش‌ها، مهارت‌ها و توانایی‌های دانش‌آموختگان، زمینه‌ساز ایجاد و تقویت قصد کارآفرینی و در نتیجه آمادگی آنان برای کارآفرینی و راه‌اندازی کسب‌وکار می‌شود. این یافته پژوهش با یافته‌های مطالعات (پارسا و گرائلی‌شیخ، ۲۰۱۱)، (بارمحمدزاده و همکاران، ۲۰۱۹)، (ادکیا و ابراهیم، ۲۰۱۶)، (مارش و همکاران، ۲۰۱۶) و (بریکشوا و همکاران، ۲۰۱۵) هم‌خوانی دارد که در مطالعه خود به تأثیر مثبت آموزش و برگزاری دوره‌های کارآفرینی بر توسعه رفتارهای کارآفرینانه و قصد کارآفرینی اشاره داشته‌اند. (پارسا و گرائلی‌شیخ، ۲۰۱۱) به نقش آموزش کارآفرینی در پرورش استعداد کارآفرینی هنرجویان هنرستان‌های دولتی کار و دانش شهر اهواز صحنه گذاشت.

(یارمحمدزاده و همکاران، ۲۰۱۹) نیز در پژوهش خود به این نکته اشاره داشته‌اند که عامل آموزشی، مهم‌ترین مؤلفه مؤثر بر فرهنگ کارآفرینی است. از نظر (بریکشوا و همکاران، ۲۰۱۵) حمایت هدفمند از آموزش کارآفرینی برای رشد مهارت‌های جوانان حائز اهمیت است و کمبود مهارت، مانع عمده‌ای در راه‌اندازی کسب‌وکارهای نوپا و استارت‌آپی توسط جوانان است. (ادکیا و ابراهیم، ۲۰۱۶) نیز در پژوهش خود به تأثیر برنامه آموزش کارآفرینی بر قصد دانشجویان در کارآفرینی، صحنه گذاشته‌اند. همچنین (مارش و همکاران، ۲۰۱۶) تأیید کردند که آموزش کارآفرینی به‌طور کلی برای دانشجویان رشته کسب‌وکار و دانشجویان علوم و مهندسی مؤثر است.

مؤلفه دیگری که در این پژوهش به‌عنوان عامل تأثیرگذار بر کارآفرینی دانش‌آموختگان هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای احصاء گردید، «عوامل اجتماعی و فرهنگی» بود. این یافته پژوهش با نتایج مطالعات (یارمحمدزاده و همکاران، ۲۰۱۹)، (مرادی و همکاران، ۲۰۲۰)، (ادکیا و ابراهیم، ۲۰۱۶) و (اوساکده و همکاران، ۲۰۱۷) همسو می‌باشد. از نظر (یارمحمدزاده و همکاران، ۲۰۱۹) عوامل مؤثر بر ارتقای فرهنگ کارآفرینی شامل عوامل آموزشی، پرورشی، نگرشی و اعتقادی، مالی و ساختاری هستند. (مرادی و همکاران، ۲۰۲۰) نیز نقش خانواده را به‌عنوان یکی از عوامل زمینه‌ای در انتقال باورهای کارآفرینی به دانش‌آموزان هنرستان‌های کار و دانش مهم و تأثیرگذار تلقی نمودند. از نظر (ادکیا و ابراهیم، ۲۰۱۶) نیز سه پیش‌بینی‌کننده فرهنگی شامل تناسب ادراک شده، اثربخشی درک شده و آموزش کارآفرینی، تأثیر مثبت و معناداری بر قصد کارآفرینی دانشجویان دارند. (اوساکده و همکاران، ۲۰۱۷) نشان دادند که هنجار ذهنی، کنترل رفتاری ادراک‌شده و پیشینه کسب‌وکار خانوادگی به‌طور معناداری علاقه دانشجویان به کارآفرینی را پیش‌بینی می‌کند. مؤلفه دیگری که در این پژوهش به‌عنوان عامل تأثیرگذار بر کارآفرینی دانش‌آموختگان هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای شناسایی گردید، «عوامل شخصیتی و فردی» بود. این بخش از یافته پژوهش با نتایج پژوهش‌های (هوشمندان‌مقدم‌فرد و رضوانفر، ۲۰۱۵)، (پورحاجی و همکاران، ۲۰۲۲) و (حداد و همکاران، ۲۰۲۱) همراستا و همسو است. از نظر (هوشمندان‌مقدم‌فرد و رضوانفر، ۲۰۱۵) متغیرهای مهارت ارتباطی، خوش‌بینی، اعتمادبه‌نفس، شرایط رفاهی دوران کودکی و سابقه شغلی هنرجویان، رابطه مثبت و معناداری با روحیه کارآفرینی هنرجویان هنرستان‌ها دارد. (پورحاجی و همکاران، ۲۰۲۲) نیز ویژگی‌های فردی و شخصیتی دانش‌آموزان و اولیای هنرستان را بر کارآفرینی دانش‌آموزان هنرستان‌های تربیت بدنی کشور مؤثر دانستند. (حداد و همکاران، ۲۰۲۱) نیز نشان دادند که ادراک مطلوب دانش‌آموزان از محیط آموزشی متنوع از طریق تأثیر واسطه‌ای نگرش شخصی نسبت به کارآفرینی، هنجارهای ذهنی و کنترل رفتاری ادراک‌شده، می‌تواند بر نیت آنها نسبت به کارآفرینی تأثیر مثبت بگذارد. عامل تأثیرگذار دیگر بر فرآیند کارآفرینی دانش‌آموختگان هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای «عوامل اداری و قانونی» است. این یافته پژوهش، با نتایج مطالعه (مرادی و همکاران، ۲۰۲۰) همخوان است. آن‌ها در مطالعه خود نقش حمایت دولت در انتقال باورهای کارآفرینی به دانش‌آموزان هنرستان‌های کار و دانش را مؤثر دانستند. (ولتر و اسمالبن، ۲۰۱۱) نیز بر این امر صحنه گذاشتند که بافت نهادی، دولتی و سیاسی تأثیر به‌سزایی در بروز رفتار کارآفرینانه و توسعه کارآفرینی دارد.

«عوامل سازمانی و نهادی» عوامل دیگری هستند که بر کارآفرین شدن دانش‌آموختگان هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای شهرستان کرمانشاه تأثیرگذار بودند. نتایج مطالعات (قاسمی گوآبری و همکاران، ۲۰۱۶)، (چاوشی‌نجف‌آبادی و داودی، ۲۰۱۹)، (علی‌دوست قهفرخی و همکاران، ۲۰۲۱) و (سعید و همکاران، ۲۰۱۴) با یافته‌های پژوهش در این بخش همراستا است. برای مثال (سعید و همکاران، ۲۰۱۴) نقش دانشگاه برای رشد نیت کارآفرینی دانشجویان را حیاتی دانستند و از نظر آنها تصمیم یک فرد برای تبدیل شدن به یک کارآفرین بستگی به زمینه آموزشی دارد که توسط دانشگاه ارائه شده است. (قاسمی گوآبری و همکاران، ۲۰۱۶) نیز نقش آموزش‌وپرورش را در شکوفایی استعداد کارآفرینانه دانش‌آموزان را مؤثر دانستند. (چاوشی‌نجف‌آبادی و داودی، ۲۰۱۹) نقش عوامل سازمانی را بر کارآفرینی آموزشی هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای و کار و دانش مؤثر دانستند. عامل تأثیرگذار دیگر بر

فرایند کارآفرینی دانش‌آموختگان هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای «عوامل اقتصادی و مالی» است. (یارمحمدزاده و همکاران، ۲۰۱۹) از جمله عوامل مؤثر بر ارتقای فرهنگ کارآفرینی در مدارس کار و دانش و فنی‌وحرفه‌ای را عامل مالی می‌دانستند. عامل تأثیرگذار دیگر بر فرایند کارآفرینی دانش‌آموختگان هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای «عوامل زیرساختی و حمایتی» است. این یافته پژوهش با نتایج مطالعات (باوقار و همکاران، ۲۰۱۱)، (یارمحمدزاده و همکاران، ۲۰۱۹) و (علی‌دوست قهفرخی و همکاران، ۲۰۲۱) همراستاست. به‌عنوان مثال (باوقار و همکاران، ۲۰۱۱) بسترسازی و گسترش فناوری اطلاعات و توسعه شبکه الکترونیکی را در توسعه کارآفرینی هنرجویان هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای ضروری دانستند. (یارمحمدزاده و همکاران، ۲۰۱۹) و (علی‌دوست قهفرخی و همکاران، ۲۰۲۱) نیز بر نقش مؤثر عوامل ساختاری بر کارآفرینی دانش‌آموزان هنرستان‌ها صحنه گذاشتند. عامل تأثیرگذار دیگر بر فرایند کارآفرینی دانش‌آموختگان هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای «عوامل ترویجی و آگاهی‌بخش» است. بر اساس مطالعات صورت پذیرفته، رسانه‌ها دیداری و شنیداری و مکتوب، نقش به‌سزایی در ترویج و توسعه کارآفرینی دارند. این یافته پژوهش با نتایج مطالعات (ناهد و زالی، ۲۰۱۳) و (حسینی‌دانا و همکاران، ۲۰۱۳) که بر تأثیر برنامه‌های تلویزیونی و مطبوعات بر ترویج و توسعه فرهنگ کارآفرینی صحنه گذاشتند، هم‌سو است. براساس یافته‌های پژوهش، جهت رفع موانع و تسهیل فرایند کارآفرینی و راه‌اندازی کسب‌وکارهای جدید و نوپا توسط دانش‌آموختگان هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای، راهبردهایی درخصوص بهبود شاخص‌های مهارت‌آموزی و ارتقای کیفیت آموزشی، به شرح ذیل پیشنهاد می‌شود:

- در راستای نهادینه شدن فرهنگ کار و کارآفرینی، استقرار نظام آموزش کارآفرینی در همه سطوح آموزشی از مهد کودک‌ها تا دبیرستان و دانشگاه پیشنهاد می‌شود.
- به‌منظور بهبود کیفیت آموزشی، پیشنهاد می‌شود زمینه حضور دانش‌آموزان مستعد و علاقه‌مند در هنرستان‌ها فراهم گردد. این امر مستلزم این است که در شروع فرایند ثبت‌نام، با هدایت تحصیلی درست و مناسب توسط مشاورین خبره و آگاه، دانش‌آموزان مستعد، توانمند و علاقه‌مند در رشته‌های فنی به کسب دانش و مهارت بپردازند.
- برنامه درسی آموزش کارآفرینی باید علاوه بر آموزش نظریات و مفاهیم، بر ابعاد مهارتی و نگرشی دانش‌آموزان نیز تأکید کند. این برنامه درسی به دانش‌آموزان اعتماد به نفس و انگیزه کارآفرینی می‌بخشد. از این‌رو، پرهیز از شیوه‌های سنتی تدریس در آموزش کارآفرینی و تأکید بر روش‌های فعال تدریس همچون روش پروژه، روش حل مسئله یا دعوت از کارآفرینان موفق پیشنهاد می‌شود. همچنین پیشنهاد می‌شود مراکز فنی‌وحرفه‌ای دوره‌های فوق برنامه کارآفرینی را برای دانش‌آموزانی که قصد راه‌اندازی کسب‌وکاری جدید دارند را برگزار کنند.
- با توجه به اینکه بعضی از مطالب کتب کارگاهی خیلی قدیمی هستند و در رشته‌های فنی انتظار هنرآموزان و هنرجویان این است که سرفصل‌های آموزشی مطابق پیشرفت علمی به‌روز باشند، بنابراین به‌روز رسانی محتوای منابع تخصصی درسی (نظری و عملی) پیشنهاد می‌شود.
- برای تألیف یا بازنگری در کتاب‌های درسی تخصصی هر رشته، پیشنهاد می‌شود از هنرآموزان موفق سطح کشور دعوت به‌عمل آید تا در کارگروه‌های تخصصی، ضمن بررسی منابع درسی موجود با آخرین پیشرفت‌های علمی رشته، به‌معنای واقعی محتوای کتاب بازنگری شود.
- به‌دلیل اینکه هدف اصلی رشته‌های فنی‌وحرفه‌ای و کاردانش تأمین نیروی متخصص مورد نیاز صنعت در سطح مهندسیین کاربردی و تکنسین درجه ۱ و ۲ است؛ بنابراین، در نظر گرفتن امتیازاتی برای فارغ‌التحصیلان این مراکز، با توان فنی و مهارتی قابل قبول پیشنهاد شود.

- پیشنهاد می‌شود تدریس و آموزش دروس مهارتی و کارآفرینی به معلمانی توانمند اختصاص داده شود که از دانش، تجربه و مهارت‌های کافی برای تدریس دروس فوق برخوردار باشند تا هنرجویان را به مهارت‌های کارآفرینی مجهز کنند.
  - پیشنهاد می‌شود دانشگاه فرهنگیان که رسالت اصلی و خطیر تعلیم و تربیت معلمان و دبیران آینده را برعهده دارد، در برنامه آموزشی دانشجو-معلمان، درس کارآفرینی را جزء سرفصل‌های آموزشی آنها بگنجانند.
  - با هدف توسعه فعالیت‌های کارآفرینی در بین دانش‌آموختگان مراکز فنی‌وحرفه‌ای، برنامه جامعی برای حمایت مادی و معنوی از این افراد با کمک بخش‌های مختلف صنعتی و مراکز تأمین مالی طراحی و تدوین شود تا از طرح‌ها و پروژه‌های دانش‌آموختگان کارآفرین حمایت همه‌جانبه شود.
  - پیشنهاد می‌شود وزارت آموزش و پرورش به منظور ترویج روحیه و رفتار کارآفرینی و توسعه آن در بین دانش‌آموزان، اقدام به تشکیل انجمن دانش‌آموختگان کارآفرین کند تا از این طریق ارتباط آنها بعد از دانش‌آموختگی نیز با هنرستان قطع نشود.
  - به منظور ترغیب دانش‌آموزان برای حرکت به سمت کارآفرینی و راه‌اندازی کسب‌وکارها پیشنهاد می‌شود دولت از ایده‌های آنان حمایت مالی کند تا بتوانند ایده‌های خود را عملی کنند. همچنین، دولت با تخصیص بودجه مناسب به دوره‌های فوق برنامه کارآفرینی در هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای می‌تواند آموزش کارآفرینی را بهبود ببخشد.
  - به دلیل نقش بی‌بدیل رسانه ملی و رسانه‌های شنیداری و مکتوب ملی و محلی در ترویج فرهنگ کارآفرینی، پیشنهاد می‌شود رسانه‌های مذکور، فرهنگ‌سازی لازم در راستای حمایت از مراکز آموزشی مهارت‌آموزی مثل هنرستان‌های فنی‌وحرفه‌ای و کاردانش و مراکز آموزشی سازمان فنی‌وحرفه‌ای به عمل آورند.
- برای انجام پژوهش‌های آتی، استفاده از روش‌های مکمل همچون روش‌های پژوهش کمی برای بررسی یافته‌های پژوهش پیشنهاد می‌شود. همچنین، به منظور انجام مطالعه تطبیقی، اجرای این پژوهش در سایر مراکز فنی‌وحرفه‌ای در سطح کشور، پیشنهاد می‌شود. شایان ذکر است مشابه اغلب پژوهش‌های کیفی، یافته‌های این پژوهش براساس تجارب‌زسته مشارکت‌کنندگان در پژوهش و شرایط محیطی پژوهش حاصل شده است؛ بنابراین محدودیت در تعمیم‌دهی باید مدنظر قرار گیرد.

References

- Abbaszadeh, S., Shahi, S., & Mehralizadeh, Y. (2019). Consistency of technical institutes and vocational training with the needs of small industries of Ahvaz. *Journal of Educational Planning Studies*, 7(14), 48-70. <https://doi.org/10.22080/eps.1970.2125>
- AbouieArdakan, M., Zaafarian, R., & Khorani, K. (2017). Investigating the competence status of students for entrepreneurship education. *Management and Entrepreneurship Studies*, 3(2/1), 127-139. <https://en.civilica.com/doc/721433/>
- Adekiya, A. A., & Ibrahim, F. (2016). Entrepreneurship intention among students. The antecedent role of culture and entrepreneurship training and development. *The International Journal of Management Education*, 14(2), 116-132. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2016.03.001>
- Alidoust Ghahfarokhi, E., Hamidi, M., & Pour Haji, H. (2021). Identifying and Ranking the Effective Factors on the students' entrepreneurship in physical education conservatories in Iran. *Research on Educational Sport*, (-), -. <https://doi.org/10.22089/res.2021.10616.2107>

- Azizpourian, A., Eslampanah, M., Karamafrooz, M. J., Malekyan, F., & Kavyani, E. (2019). Identification and Prioritization of the Components of the Entrepreneurship Education System in Technical and Vocational Schools. *Educational Administration Research*, 10(40), 123-144. https://jea.rq.roudehen.iau.ir/article_1324.html?lang=en
- Bagherifar, A., & Salehi, K. (2016). Challenges of Skill Training and Education of Entrepreneurial Students in Technical and Vocational High Schools: A Phenomenological Study. *Journal of Skill Training*, 4(3), 7-40. <https://www.magiran.com/paper/2195679>
- Baniameryan, M., Javadipuor, M., Hakimzadeh, R., Dorani, K., Khodaie, E., & Mobaraki, M. H. (2019). A comparative study of technical and vocational curriculum with an emphasis on Entrepreneurship education in the countries of Canada and India with Iran. *International Journal of Schooling*, 1(1), 1-16. <https://doi.org/10.22034/ijsc.2019.86922>
- Bavghar, M., Ebrahimzadeh, F., & Ghorbani, M. (2011). The need for IT in student's entrepreneurship in vocational schools of Gonbad-e Kavous. *Educational researches*, 6(26), 1-18. https://edu.bojnourd.iau.ir/article_518091.html?lang=en
- Brixiová, Z., Ncube, M., & Bicaba, Z. (2015). Skills and Youth Entrepreneurship in Africa: Analysis with Evidence from Swaziland. *World Development*, 67, 11-26. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2014.09.027>
- Bureau of Population, Labor and Census. (2021). *Summary of the results of the labor force survey plan for the year 2020*. Iran Statistics Center. <https://amar.org.ir/Portals/0/News/1400/ghozareh-neroe%20kar.pdf?ver=Y3Eb5eurQ7dfeYT9AB1xjA%3d%3d>
- Bureau of Population, Labor and Census. (2022). *Summary of the results of the labor force survey plan for the year 2021*. Iran Statistics Center. <https://amar.org.ir/Portals/0/News/1400/nirroyekar00.pdf?ver=a9fzBI9J64xe2SwZLFM-ng%3d%3d>
- Bureau of Population, Labor and Census. (2023). *Summary of the results of the labor force survey plan for the year 2022*. Iran Statistics Center. <https://amar.org.ir/Portals/0/News/1402/kar1401.pdf?ver=cTPmhQ5kOoPkZ4zDo5uYUA%3d%3d>
- Cascavilla, I., Hahn, D., & Minola, T. (2022). How You Teach Matters! An Exploratory Study on the Relationship between Teaching Models and Learning Outcomes in Entrepreneurship Education. *Administrative Sciences*, 12(1), 12. <https://doi.org/10.3390/admsci12010012>
- ChavoshiNajafabadi, Z., & Davoodi, S. M. R. (2019). Factors Affecting Educational Entrepreneurship: A Case Study of Technical-Vocational Schools in Najafabad. *Journal of Curriculum Studies*, 14(52), 91-130. https://www.jcsicsa.ir/article_89606_en.html
- Colaizzi, P. F. (1978). Psychological research as the phenomenologist views it. In R. S. Valle & M. King (Eds.), *Existential-phenomenological alternatives for psychology*. Oxford University Press. <https://philpapers.org/rec/COLPRA-5>
- Colombelli, A., Panelli, A., & Serraino, F. (2022). A Learning-by-Doing Approach to Entrepreneurship Education: Evidence from a Short Intensive Online International Program. *Administrative Sciences*, 12(1), 16. <https://doi.org/10.3390/admsci12010016>
- Darvishpour, I., Saber-garkani, A., Mosleh, M., & Sharifian, L. (2020). Standardization model of conservatories in order to entrepreneurship and improve business environment and increase economic productivity in Tehran city. *Journal of Urban Economics and Management*, 8(32), 155-174. <http://iueam.ir/article-1-1562-en.html>
- Dobratz, C. L., Singh, R. P., & Abbey, A. (2014). Using formal internships to improve entrepreneurship education programs. *Journal of Entrepreneurship Education*, 17(2), 62-76. <https://www.proquest.com/openview/03286d0aac2241191fc9c8fef181402c/1?pq-origsite=gscholar&cbl=28224>

- Ghasemi Gavabri, Z., Babapour Wajari, M., & Kharazmi Rahimabadi, R. (2016, August 4). *The role of education in the flourishing of entrepreneurial talent*. The Second National Conference on New Research in the Field of Humanities and Social Studies in Iran, Qom, Iran. <https://civilica.com/doc/534725/>
- Gibb, A. (2002). In pursuit of a new 'enterprise' and 'entrepreneurship' paradigm for learning: creative destruction, new values, new ways of doing things and new combinations of knowledge. *International Journal of Management Reviews*, 4(3), 233-269. <https://doi.org/10.1111/1468-2370.00086>
- Haddad, G., Haddad, G., & Nagpal, G. (2021). Can students' perception of the diverse learning environment affect their intentions toward entrepreneurship? *Journal of Innovation & Knowledge*, 6(3), 167-176. <https://doi.org/10.1016/j.jik.2021.04.002>
- Handscombe, R. D., Rodriguez-Falcon, E., & Patterson, E. A. (2008). Embedding enterprise in science and engineering departments. *Education + Training*, 50(7), 615-625. <https://doi.org/10.1108/00400910810909063>
- Haruna, R., & Kamin, Y. B. (2019). Factor Analysis of the Challenges and Strategies for Effective Work-Based Learning in Nigerian Technical and Vocational Education. *Jurnal Pendidikan Teknologi dan Kejuruan*, 25(1), 21-30. <https://doi.org/10.21831/jptk.v25i1.21743>
- Hills, G. E. (1988). Variations in University entrepreneurship education: An empirical study of an evolving field. *Journal of Business Venturing*, 3(2), 109-122. [https://doi.org/10.1016/0883-9026\(88\)90021-3](https://doi.org/10.1016/0883-9026(88)90021-3)
- Høffding, S., Martiny, K., & Roepstorff, A. (2022). Can we trust the phenomenological interview? Metaphysical, epistemological, and methodological objections. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 21(1), 33-51. <https://doi.org/10.1007/s11097-021-09744-z>
- Hooshmandan Moghaddam Fard, Z., & Rezvanfar, A. (2015). Effective factors on entrepreneurship mentality of agricultural high schools students in Zanjan Province. *Agricultural Extension and Education Research*, 8(31), 11-26. https://jaeer.srbiau.ac.ir/article_8755.html?lang=en
- Hosseini Dana, H., Mir Smaili, B., & Bland Hemmat, A. (2013). The role of the press in promoting entrepreneurial culture. *Media Studies*, 8(3), 9-26. https://mediastudies.srbiau.ac.ir/article_4093.html?lang=en
- Khodadad Hosseini, S. H., & Motaghi, P. (2008). Engineering Business Culture in Iran. *Journal of Culture-Communication Studies*, 10(5), 39-60. https://www.jccs.ir/article_3477.html?lang=en
- Kuratko, D. F. (2005). The Emergence of Entrepreneurship Education: Development, Trends, and Challenges. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 29(5), 577-597. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2005.00099.x>
- Lin, M.-l. (2019). Challenges and opportunities for technical and vocational education and training in the local communities: Education and Labour Market for Young People. *International Journal of Social Science Stud*, 7(3), 1-15. <https://doi.org/10.11114/ijsss.v7i3.4136>
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1988, April 5-9). *Criteria for Assessing Naturalistic Inquiries as Reports*. The Annual Meeting of the American Educational Research Association, New Orleans, Los Angeles. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED297007.pdf>
- Lotfabadi, H., Nowroozi, V., & Hosseini, N. (2007). Investigating the Teaching of Research Methodology in Psychology and Education in Iran. *Educational Innovations*, 6(3), 109-140. https://noavaryedu.oerp.ir/article_78831.html?lang=en

- Maleki Avarsin, S., Souidi, H., & Seyyednazari, N. (2019). Investigating the role of vocational trainings in creating an entrepreneurial attitude in students. *Journal of Innovation and Value Creation*, 6(12), 99-120. <http://rimag.ricest.ac.ir/fa/Article/579>
- Maresch, D., Harms, R., Kailer, N., & Wimmer-Wurm, B. (2016). The impact of entrepreneurship education on the entrepreneurial intention of students in science and engineering versus business studies university programs. *Technological Forecasting and Social Change*, 104, 172-179. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2015.11.006>
- Mathur, A., Sharan, M., Chakraborty, S., & Mullick, S. (2022). Technical and Vocational Education and Training: Examining Changing Conditions in India. *Environmental Sciences Proceedings*, 15(1), 31. <https://doi.org/10.3390/envirosci2022015031>
- McMullan, W. E., & Long, W. A. (1987). Entrepreneurship education in the nineties. *Journal of Business Venturing*, 2(3), 261-275. [https://doi.org/10.1016/0883-9026\(87\)90013-9](https://doi.org/10.1016/0883-9026(87)90013-9)
- Moradi, E., Nokhostin Goldust, A., & Sattari, S. (2020). Investigating the Underlying Factors in Transmitting Entrepreneurial Beliefs to Students of Vocational Schools in Gilan Province. *Curriculum Development and Educational Planning Research*, 10(2), 51-76. https://jcdepr.chalous.iau.ir/article_685997.html?lang=en
- Moradnezehadi, H., Jamshidi, M., & Vahedi, M. (2022). The lived experience of non-formal education experts from the inconsistency of the training of the Technical and Vocational Education Organization with the nature of skill training. *Skill Training*, 10(40), 29-50. <https://doi.org/10.52547/irtvto.10.40.29>
- Morrow, R., Rodriguez, A., & King, N. (2015). Colaizzi's descriptive phenomenological method. *The psychologist*, 28(8), 643-644. <https://eprints.hud.ac.uk/id/eprint/26984/>
- Mukhtarpour, D., & Shuraj, F. (2022). Designing an entrepreneurial model based on enablers for Iran. *Financial Economics*, 16(59), 155-178. <https://doi.org/10.30495/fed.2022.694717>
- Naderi, N., & Amiri, S. (2019). Impact of entrepreneurship education on Students' attitude towards business in Kar-Danesh Schools of Kermanshah City. *Journal of Agricultural Education Administration Research*, 10(47), 108-127. <https://doi.org/10.22092/jae.ar.2018.123467.1552>
- Nahid, M., & Zali, M. R. (2013). Mass Media (Television) Influence on the Entrepreneurship Development. *Journal of New Economy and Commerce*, 8(1), 29-55. <https://www.magiran.com/paper/1204208>
- Nguyen, A. T., Do, T. H. H., Vu, T. B. T., Dang, K. A., & Nguyen, H. L. (2019). Factors affecting entrepreneurial intentions among youths in Vietnam. *Children and Youth Services Review*, 99, 186-193. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2019.01.039>
- Okumu, I. M., & Bbaale, E. (2019). Technical and vocational education and training in Uganda: A critical analysis. *Development Policy Review*, 37(6), 735-749. <https://doi.org/10.1111/dpr.12407>
- Osakede, U. A., Lawanson, A. O., & Sobowale, D. A. (2017). Entrepreneurial interest and academic performance in Nigeria: evidence from undergraduate students in the University of Ibadan. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 6(19), 1-15. <https://doi.org/10.1186/s13731-017-0079-7>
- Parsa, A., & Geraelischeikh, R. (2011, October 30). *Investigating the effect of entrepreneurship education on the development of entrepreneurial talent of students of Ahvaz State Work and Knowledge Conservatories*. The first national education conference in Iran, Tehran, Iran. <https://civilica.com/doc/132949>

- Pittaway, L. (2009). The Role of Inquiry-Based Learning in Entrepreneurship Education. *Industry and Higher Education*, 23(3), 153-162. <https://doi.org/10.5367/000000009788640251>
- Pittaway, L., & Hannon, P. (2008). Institutional strategies for developing enterprise education. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 15(1), 202-226. <https://doi.org/10.1108/14626000810850937>
- Pourhaji, H., Alidoust Ghahfarrokhi, E., & Hamidi, M. (2022). Identifying and Ranking Effective Behavioral Factors on Students' Entrepreneurship in Iranian Physical Education Schools. *Karafan Quarterly Scientific Journal*, 19(2), 289-308. <https://doi.org/10.48301/kssa.2021.289597.1565>
- Saeed, S., Muffatto, M., & Yousafzai, S. (2014). A Multi-level Study of Entrepreneurship Education among Pakistani University Students. *Entrepreneurship Research Journal*, 4(3), 297-321. <https://doi.org/10.1515/erj-2013-0041>
- Salehi, K., & Golafshani, N. (2010). Commentary: Using mixed methods in research studies: An opportunity with its challenges. *International Journal of Multiple Research Approaches*, 4(3), 186-191. <https://doi.org/10.5172/mra.2010.4.3.186>
- Sieger, P., Baldegger, R., & Fueglistaller, U. (2019). *Studentisches Unternehmertum in der Schweiz 2018*. Guesss. https://boris.unibe.ch/132667/1/GUESSS_2018_CH_FIN_AL4.pdf
- Ubfal, D., Arráiz, I., Beuermann, D. W., Frese, M., Maffioli, A., & Verch, D. (2022). The impact of soft-skills training for entrepreneurs in Jamaica. *World Development*, 152, 105787. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2021.105787>
- Welsh, D. H. B., Tullar, W. L., & Nemat, H. (2016). Entrepreneurship education: Process, method, or both? *Journal of Innovation & Knowledge*, 1(3), 125-132. <https://doi.org/10.1016/j.jik.2016.01.005>
- Welter, F., & Smallbone, D. (2011). Institutional Perspectives on Entrepreneurial Behavior in Challenging Environments. *Journal of Small Business Management*, 49(1), 107-125. <https://doi.org/10.1111/j.1540-627X.2010.00317.x>
- Wright, M., Siegel, D. S., & Mustar, P. (2017). An emerging ecosystem for student start-ups. *The Journal of Technology Transfer*, 42(4), 909-922. <https://doi.org/10.1007/s10961-017-9558-z>
- Yarmohammadzadeh, P., Mahdun, R., & GHolipur, S. (2019). Identify factors affecting the promotion of entrepreneurial culture the vocational and technical schools: the mixed method. *Journal of New Approaches in Educational Administration*, 10(2), 35-56. https://jedu.marvdasht.iau.ir/article_3630.html?lang=en